

Economisch - Statistische Berichten

46e JAARGANG - 11 OKTOBER 1961 - No. 2307

NU KUNT U GOEDKOOP NAAR NEW YORK

TOT 1 APRIL 1962 EXTRA

VOORDELIGE

17-DAAGSE „ECONOMY CLASS” RETOURS

PER DC-7C

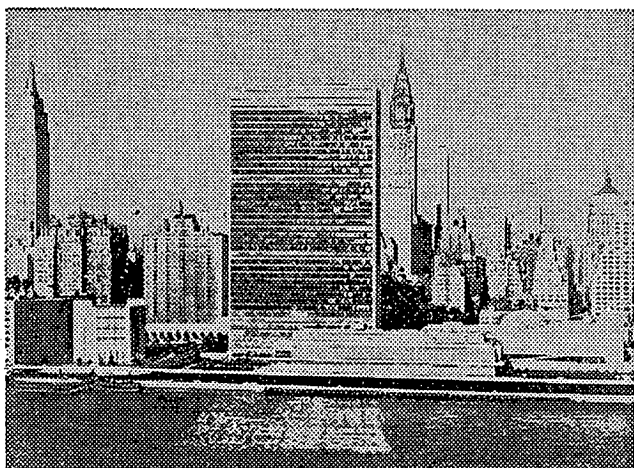
f 1.313.-

(besparing f 410.-)

PER DC-8

f 1.423.-

(besparing f 496.-)

Het leven in New York hoeft U niet meer te kosten dan in welke andere wereldstad ook! Vraag bij Uw passage- of reisbureau of door middel van onderstaande coupon een gratis exemplaar van het boekje „Tips voor New York”. Het vertelt U waar te logeren en te eten, wat te zien en te bezoeken, hoe en wat te betalen enz. enz.

COUPON KLM - Nederland, afdeling
Postbus 1920, Amsterdam

E.-S.B.

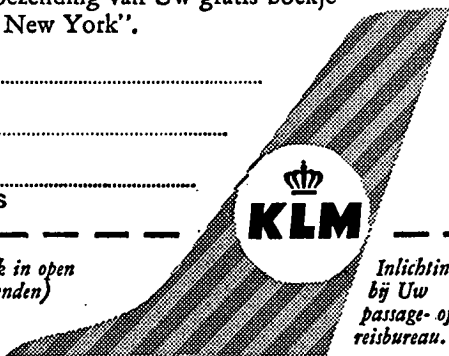
Verzoeken toezending van Uw gratis boekje
„Tips voor New York”.

.....
NAAM

.....
ADRES

.....
WOONPLAATS

(Als drukwerk in open
enveloppe verzenden)

Inlichtingen
bij Uw
passage- of
reisbureau.

wettelijke aansprakelijkheids- verzekering

condities gebaseerd op meer
dan 60 jaar ervaring.

PROVIDENTIA

N.V. ALGEMEENE
VERZEKERING-MAATSCHAPPIJ
PROVIDENTIA

AMSTERDAM-C.
HERENGRACHT 376
TELEFOON 222120

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010)
3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zonen, Rotterdam. Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 93 00, toestel I of 3.

Advertentie-tarief f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgave van
redenen te weigeren.

Raming en werkelijkheid in de O.E.E.C.

In een publikatie van begin 1957 ¹⁾ geeft de O.E.E.C. ramingen voor het geheel van de O.E.E.C.-landen in 1960. Nu onlangs de definitieve cijfers voor 1960 ter beschikking zijn gekomen ²⁾, is het wellicht interessant na te gaan in hoeverre de verwachtingen, die in de jaren 1956/1957 zijn opgesteld, in de feiten hun bevestiging hebben gevonden. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de voornaamste ramingen en realisaties, beide t.o.v. 1955. Ter vergelijking is tevens opgenomen de ontwikkeling 1955/1959 en 1950/1955.

Ook hier blijkt weer de conservatieve inslag van de voorspellers, een vrij algemeen verbreid verschijnsel, waarop wij hier echter niet verder zullen ingaan. De in 1956/1957 opgestelde ramingen voor 1960 bleken grosso modo al in 1959 te zijn gerealiseerd. Een uitzondering vormt de industriële productie, hetgeen in dit verband geen bevremding behoeft te wekken. Over de periode 1950/1960 varieerde — van jaar tot jaar beschouwd — de elasticiteit van de industriële productie t.o.v. het bruto nationaal produkt n.l. tussen 0,7 en 1,9. Een goede schatting voor het bruto nationaal produkt kan dus gepaard gaan met een minder goede voor de industriële productie.

Was de ontwikkeling voor de jaren 1950/1955 (kolom 6 van de tabel) door de O.E.E.C. simpelweg geëxtrapoleerd, dus zonder de vrij gedetailleerde berekeningen die ten grondslag liggen aan de cijfers in kolom 3, dan zou t.a.v. het bruto nationaal produkt benevens de negen deelposten van consumptie en investeringen, in 7 van de 10 gevallen een beter resultaat zijn verkregen. De 3 posten, waarvoor

¹⁾ 8th Report of the O.E.E.C.: „Europe to-day and in 1960”, Volume II: „Europe in 1960”, Parijs, april 1957.

²⁾ O.E.E.C.: „General Statistics”, 1961, no. 4, juli 1961.

het tegendeel waar is, omvatten in 1955 14 pCt. van het bruto nationaal produkt. Hetgeen hierboven aangaande de industriële productie werd opgemerkt, geldt ook hier.

Zoals uit het voorgaande gebleken is, hebben de O.E.E.C.-economisten de dynamiek van de Europese economie onderschat, met als gevolg een te lage raming voor het bruto nationaal produkt, of anders gezegd: een realisatie die eerder plaatsvond dan was verwacht, namelijk reeds in 1959.

Wat betreft de voorspellingswaarde t.a.v. de structuur van het bruto nationaal produkt, het volgende. Als wij de O.E.E.C.-prognose stellen tegenover de feitelijke ontwikkeling in de jaren 1955/1959 (kolom 7) en de realisatie in 1950/1955 tegenover de realisatie in 1955/1960 (kolom 8), dan blijkt dat in drie gevallen van een significant verschil kan worden gesproken, namelijk met betrekking tot de consumptie van duurzame goederen, de defensie-uitgaven en de woningbouw. T.a.v. deze drie posten is de O.E.E.C.-prognose ongetwijfeld superieur.

Een en ander samenvattend moet de slotconclusie luiden, dat de O.E.E.C.-prognose, afgezien van de „timing” geslaagd mag worden genoemd

en te prefereren is boven een primitieve extrapolatiemethode zoals door ons — ter vergelijking — in het voorgaande ten tonele werd gevoerd. Wat de vrij slechte „timing” betreft, dit is een euvel waaraan vele prognoses mank gaan. Een complex van factoren speelt hier waarschijnlijk een rol. Niet in de laatste plaats moet wellicht genoemd worden de instelling van vele voorspellers „aan de veilige kant” te willen blijven.

*s-Gravenhage.

Drs. J. DE WELLE.

Omschrijving	In pCt. van het bruto nat. produkt in 1955	Procentuele mutaties (volume)					
		ra- ming		feitelijke ontwikkeling		verschil	
		1960 t.o.v. 1955	1960 t.o.v. 1955	1959 t.o.v. 1955	1955 t.o.v. 1950	(3) en (5)	(6) en (4)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Bruto nationaal produkt ^{a)}	100	17	23	16	27	1	4
Particuliere consumptie	65	18	22	16	23	2	1
Voedingsmiddelen	24	13	19	14	20	1	1
Kleding	8	19	22	15	20	4	2
Huur	4	11	20	15	14	4	6
Duurzame goederen	5	32	38	29	16	3	22
Overige	24	21	23	16	22	5	1
Overheidsconsumptie	14	12	17	13	25	1	8
Burgerlijk apparaat	9	14	23	17	24	3	1
Defensie	5	10	7	5	25	5	18
Investeringen in vaste activa	19	24	35	23	42	1	7
Woningbouw	4	17	27	19	69	2	42
Overige	15	26	37	24	35	2	2
Industriële productie	—	25	30	19	38	6	8
Invoer uit „derde” landen	—	22	36	21	31	1	5

a) Het saldo van de goederen- en dienstenbalans plus de voorraadveranderingen zijn niet afzonderlijk in de tabel opgenomen, daar deze posten niet wel voorspelbaar zijn en daarenboven slechts 2 pCt. van het totaal uitmaken.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Raming en werkelijkheid in de O.E.E.C., door Drs. J. de Weille	943	Europa-bladwijzer No. 13a	952
Spanningen in 1962, door Dr. W. J. van de Woestijne	944	Ingezonden stuk:	
De E.E.G., het Verenigd Koninkrijk en de landbouw (III), door Prof. Dr. A. Vondeling	946	Waardevaste bedrijfspensioenen, A.O.W. en bezitsvorming, door Dr. P. J. van der Burg met een naschrift van C. P. A. Bakker	954
Monetaire hervormers (II), door Drs. W. Langeveld	948	Mededelingen voor economen	956
De positie van het grafisch bedrijf in industrialiserend Nederland, door A. Q. de Flines	950	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	956

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Een analyse van de ramingen van het Centraal Planbureau met betrekking tot 1962 toont spanningen op de arbeidsmarkt, tussen produktiekosten en opbrengstprijzen en t.o.v. de betalingsbalans en de kapitaalmarkt. Politieke spanningen kunnen de verwachte daling van voorraadvorming teniet doen, waardoor de betalingsbalansspanningen nog groter kunnen worden. Merkwaardig is het uitblijven van grote prijsstijgingen in de huidige internationale „Mengenkonjunktur”. Hoogstwaarschijnlijk bestaat er reeds enige jaren een sterke deflatoire onderstroom, die de inflatoire krachten van de hausse ongeveer compenseert. De huidige hausse met een zwak stijgend prijsniveau doet denken aan de periode 1927-1929. De deflatoire krachten hangen samen met de sterke na-oorlogse uitbreiding van de productiecapaciteit. De agressieve Russische politiek steunt — ongewild — met negatie van de Marxistische catechismus, de Westerse conjunctuur (Korea, Berlijnse crisis). De gevolgen van de deflatoire onderstroom kunnen niet worden afgewogen tegen de economische gevolgen van de politieke spanningen.

Spanningen

in

1962

Analyse van de plancijfers voor 1962.

Het Nederlandse bedrijfsleven zal er goed aan doen bij het opmaken of bijwerken van de plannen voor het komende jaar aandacht te schenken aan de macro-economische ramingen voor 1961 en 1962, welke het Centraal Planbureau gelijktijdig met de begroting heeft gepubliceerd.

Voor de afzetbegroting van de bedrijven zijn de volgende schattingen voor 1962 van belang.

TABEL 1.

	1961	1962	toename	toename in pCt.
	(in mrd. glds)			
Particuliere consumptie	25,44	27,12	1,68	6,6
Overheidsconsumptie	6,20	6,78	0,58	9,4
Bruto investeringen in bedrijven in vaste activa	9,11	10,14	1,03	11,3
Bruto investeringen door de Overheid	1,96	2,16	0,20	10,0

De stijging van de particuliere consumptie zal waarschijnlijk, absoluut en relatief, sterker zijn bij hen die loon resp. salaris ontvangen, dan bij de overige inkomensgroepen (winsten, rente).

TABEL 2.

	1961	1962	toename	toename in pCt.
	(in mrd. glds)			
Looninkomen	17,41	18,80	1,39	8
Overig inkomen	14,90	15,31	0,41	2,7

De relatief kleine stijging van de overige inkomens hangt samen met de verwachte stijging van de produktiekosten, welke niet gecompenseerd worden door een evenredige stijging van de prijzen.

Hier zien wij een ontwikkeling welke ook in het afgelopen jaar in verschillende branches reeds merkbaar was, namelijk een procentueel hogere stijging van de omzetten tegen een lagere stijging van het exploitatieresultaat. De stijging van 8 pCt. van het looninkomen is te splitsen in een stijging van 6 pCt. van het gemiddeld loon en een toeneming van de arbeidsbezetting van 2 pCt.

De stijging van de loonsom per arbeider met 6 pCt. wordt voor 2 pCt. gecompenseerd door de toeneming

van de productie per werknemer in de bedrijven. Globaal zullen dus de arbeidskosten met 4 pCt. toenemen. Toch leidt dit niet tot een evenredige stijging van het prijsniveau, want in onze produkten zit een belangrijk deel aan buitenlandse grondstoffen. Mede als gevolg daarvan zal, volgens het C.P.B., een stijging van de arbeidskosten met 4 pCt., resulteren in een stijging van de consumptieprijs met de helft van 4 pCt. of 2 pCt.

Ten aanzien van de verhouding tussen investeringen en besparingen is het volgende op te merken. De bruto-investeringen in vaste activa en bij de Overheid nemen veel sneller toe dan de besparingen. Dit wordt maar ten dele gecompenseerd door een kleinere toename van de voorraden.

TABEL 3.

	1961	1962	toename
	(in mrd. glds)		
Bruto investeringen door bedrijven in vaste activa	9,11	10,14	1,03
Bruto investeringen door de Overheid	1,96	2,16	0,20
Totaal	11,07	12,30	1,23
Investeringen in voorraden	1,51	1,11	— 0,40
Totaal investeringen	12,58	13,41	0,83
Besparingen	9,12	9,52	0,40
Afschrijvingen	4,06	4,34	0,28
Financieringsmiddelen	13,18	13,86	0,68

Terwijl dus de bruto-investeringen met f. 0,83 mrd. meer stijgen dan in 1961, stijgen de financieringsmiddelen met f. 0,68 mrd. Het verschil van f. 0,15 mrd. vinden wij terug in de vermindering van het saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans.

TABEL 4.

	1961	1962	verschil
	(in mrd. glds)		
Uitvoer van goederen en diensten	23,60	24,81	1,21
Invoer van goederen en diensten	23,00	24,36	1,36
Saldo lopende rekening	0,60	0,45	— 0,15

Met een daling van het saldo van de lopende rekening van f. 600 mln. tot f. 450 mln. komt dit beneden de algemeen als norm-aangenomen f. 500 mln. Dit wijst dus op

spanningen op de betalingsbalans. Maar het saldo zou nog belangrijk lager geweest zijn, als niet ware aangenomen dat de investeringen in voorraden f. 400 mln. minder zouden eisen dan het lopende jaar. Als dus de voorraden iets meer zouden stijgen dan voorzien is (o.a. voorraadvorming in verband met de politieke toestand!), wordt de spanning op de betalingsbalans nog groter.

Deze toestand van de betalingsbalans, tezamen met een grotere toename van de investeringen dan van de besparingen, maakt het waarschijnlijk dat een grote voorzichtigheid bij de financiering van uitbreidingen wel zeer gewenst is. Wie eerst investeert en pas daarna de nodige middelen op lange termijn tracht aan te trekken, zou wel eens achter het net kunnen vissen.

Analyse van de plancijfers 1962 laat ons dus de volgende knelpunten zien:

1. voortgezette spanning op de arbeidsmarkt;
2. spanning tussen produktiekosten en opbrengstprijzen;
3. spanningen op de betalingsbalans;
4. spanningen op de kapitaalmarkt.

Speciaal onze uitvoerindustrie zal het moeilijk kunnen krijgen, want tegenover een stijging van de arbeidskosten met 4 pCt. en een prijsstijging van 2 à 2½ pCt. op de binnenlandse markt staat slechts een stijging van 1 pCt. van ons uitvoerprijspeil. Ook ons invoerprijspeil zal slechts met 1 pCt. oplopen. Op zich zelf zijn deze prijsstijgingen in binnen- en buitenland zeer matig als wij er rekening mede houden dat 1962 nationaal en mogelijk ook internationaal nog door een zeer hoge „Mengenkonjunktur” gekenmerkt zal zijn.

Hoogconjunctuur met sterke deflatoire krachten.

De „Mengenkonjunktur” houdt reeds enkele jaren aan en volgens het leerboekje zou dus een sterke prijsstijging op de internationale markten niet onwaarschijnlijk zijn. In het algemeen toch gaat een hoge „Mengenkonjunktur” gepaard met een relatief grote vraag naar energie (kolen en olie), grondstoffen als ijzer, rubber, grondstoffen voor de chemische industrie en tevens met een grote vraag naar scheepsruimte.

Wij staan dus voor de vraag: hoe verklaren wij het feit dat een langdurige en buitengewoon hoge „Mengenkonjunktur” slechts tot een kleine prijsstijging op de markten voor energie, grondstoffen en vrachten leidt? Dat op zichzelf de grote expansie in binnen- en buitenland met inflatoire krachten gepaard gaat, mogen wij immers wel als zeker aannemen.

De relatief geringe prijsstijgingen, nationaal en internationaal, kunnen op tweeërlei wijze verklaard worden, namelijk:

A. door een bewuste en succesvolle politiek van prijsbeheersing;

B. door aan te nemen dat de inflatoire krachten van de hausse gecompenseerd worden door sterk deflatoire.

De onder A genoemde mogelijkheid komt ons niet waarschijnlijk voor. Nationaal niet omdat het feit dat een stijging van 4 pCt. van de loonkosten slechts met een stijging van 2 pCt. van het prijspeil gepaard gaat, grotendeels zijn verklaring vindt in de geringe stijging van de invoerprijzen en niet primair in de loon- en prijspolitiek. Internationaal gezien is de hypothese dat de geringe prijsstijging aan een daarop gerichte prijspolitiek is toe te schrijven nog minder waarschijnlijk. Wel is de prijspolitiek in verschillende gevallen object van internationaal overleg, maar dan gaat het meer om een overleg om de prijzen op

een rendabel niveau te houden dan om prijsstijging te voorkomen.

Het merkwaardige feit dat een langdurige en zeer krachtige „Mengenkonjunktur” niet tot een sterke prijsstijging leidt, zal daarom hoogst waarschijnlijk met hypothese B verklaard moeten worden. Wij nemen dan ook aan, dat er reeds enige jaren een sterke deflatoire onderstroom is die de inflatoire krachten van de hausse ongeveer compenseert. Dit heeft belangrijke consequenties. Als namelijk de hausse afebt, blijft die deflatoire onderstroom werkzaam en kan zelfs in kracht nog toenemen.

Het feit dat wij dan ook een hausse hebben met een zeer zwak stijgend prijsniveau is o.i., ondanks de schijn van het tegendeel, geen gunstig symptoom. Het doet zelfs enigszins denken aan de periode 1927-1929. Ook toen hadden wij een hausse met slechts een zwakke prijsstijging. Dit leidde in die tijd tot een optimistische visie. De beheersing van de prijzen schreef men toen toe aan een doelmatige politiek van het Federal Reserve Bank System van de Verenigde Staten. Men meende de conjunctuur te beheersen en sprak van „Prosperity for ever”. De lijn van het betoog was namelijk: geen prijsstijging, dan ook later geen prijsdaling; geen prijsdaling dan ook geen depressie”. Dit betoog zou juist geweest zijn als er in die tijd geen krachtige deflatoire onderstroom was geweest. Dat een vrij stabiel prijsniveau geen garantie tegen een inzinking geeft, bleek na 1929 duidelijk genoeg.

Te grote produktiecapaciteit.

Voor het bestaan van een deflatoire onderstroom zijn thans verschillende argumenten aan te voeren. Zij liggen alle in de sterke uitbreiding, die de produktie en de produktiecapaciteit na de oorlog hebben ondergaan. Nog maar enkele jaren geleden maakten de beste deskundigen zich ongerust over een dreigend en fataal tekort aan energie. Dit was een van de redenen om de toepassing van Kernenergie voor vredesdoeleinden te bespoedigen. De oprichting van Euratom was van deze visie een direct gevolg. Thans maakt niemand zich ongerust over een tekort aan steenkool en olie!

De wereldproduktie van *agrarische produkten* is door technische verbetering en uitbreiding van het areaal veel sneller gestegen dan de bevolking en zeker meer dan de koopkrachtige vraag. Hoe men ook moge oordelen over de voedselpositie in het jaar 2000, zeker is dat wij in de komende 5 à 10 jaar niet met tekorten maar met surplussen aan graan, koffie, suiker, cacao etc. moeten rekenen. Ook aan boter, eieren en fruit is in de naaste toekomst zeker geen gebrek. Ook hier is namelijk een belangrijke verbetering en vergroting van de produktie te constateren.

Na de oorlog was een geforceerd programma van scheepsbouw noodzakelijk maar thans zijn de zgn. „liberty-schepen” vervangen. Ook namen pijpleidingen de functie van tankers over. De grote scheepsbouwcapaciteit is evenwel aanwezig. Of wij daaraan thans nog behoefte hebben is een vraag. En toch zijn er de laatste jaren nog enige scheepswerven bij gebouwd!

Afgezien nog van het opkomen van de kunststoffen na de oorlog is er dus alle reden om aan te nemen dat de produktiecapaciteit voor energie, transport en grondstoffen groot genoeg is om een scherpe prijsstijging in de hausse te voorkomen en oorzaak te zijn van een brede en krachtige deflatoire onderstroom die de inflatoire krachten van de hausse compenseert. Het is evenwel o.i. ook duidelijk dat deze deflatoire krachten oorzaken hebben die blijven werken als de hausse afebt.

Russische politiek steunt Westerse conjunctuur.

Onder deze omstandigheden is het o.i., zuiver economisch gezien, een geluk dat de Russen misschien wel communisten zijn, maar zeker geen politiek voeren die op de Marxistische visie op het kapitalisme gegrond is. Als de Russen werkelijk Marxisten waren, dan zouden zij het standpunt innemen dat „het kapitalisme aan zijn eigen fouten ten onder gaat”.

Tot die fouten rekende Marx de omstandigheid dat expansie in koloniale gebieden en eventueel oorlogsproductie moest dienen om de totale produktie rendabel af te zetten. Een wegvallen van deze vraag zou, volgens Marx, tot een ernstige werkloosheid kunnen leiden en zo een interne bedreiging van onze maatschappij vormen. Wij laten thans in het midden in hoeverre deze zienswijze op de oorlogsproductie dwingend uit het circulatieproces van het kapitaal volgt. Maar als de Russen inderdaad hun buitenlandse politiek op Marx zouden baseren, dan zouden zij door een duidelijke en langdurige vredespolitiek er zeker toe bijdragen om ons te noodzaken de oorlogsproductie sterk in te krimpen. Dat dit op korte termijn de afzet van vele industrieën ongunstig zou beïnvloeden is zeker. Het omschakelingsproces eist tijd, niet alleen technisch maar ook commercieel.

De politiek van dreiging en chantage die de Russen thans toepassen, is niet in overeenstemming met een Marxistische visie op de conjunctuur. Het is trouwens niet de eerste maal dat zij, ongewild natuurlijk, een steun geven aan onze Westerse economie op een ogenblik dat wij daar dringend behoefte aan hebben. Toen namelijk in 1949-1950 een conjuncturele inzinking zich aankondigde, hebben zij met hun Korea-politiek in de zomer van 1950 deze inzinking in een hausse veranderd. Thans bieden zij ons door het oproepen van politieke spanningen rondom Berlijn en elders de gelegenheid onze economische spanningen meer geleidelijk op te lossen dan anders mogelijk ware.

Hiermede is ook duidelijk dat het verdere verloop van onze conjunctuur minstens even sterk door externe, politieke factoren beheerst wordt als door interne. Dit maakt een voorspelling van het conjunctuurverloop voor 1962 en volgende jaren vrijwel onmogelijk. Wij kunnen namelijk de invloed van de brede deflatoire onderstroom niet afwegen tegen de economische gevolgen van de politieke spanningen. Slechts één ding is zeker: voor zover er sprake is van een uiterlijk evenwichtige toestand, is dit evenwicht toch uiterst labiel.

Amsterdam.

Dr. W. J. VAN DE WOESTIJNE.

De E.E.G., het Verenigd Koninkrijk en de landbouw (III)

Het gemeenschappelijk landbouwbeleid in de E.E.G., het Verenigd Koninkrijk en het Gemenebest.

De laatste maanden is wellicht nog sterker dan voorheen gebleken, dat het zgn. Gemenebest-argument in hoofdzaak van landbouwkundige aard is. De uitermate interessante gedachtenwisselingen die op 21 juni jl. in het Hogerhuis zijn gehouden, gebaseerd op het veelzeggende: „To ask Her Majesty's Government in the event of Britain joining the Common Market, what special arrangement they envisage for the protection of the Commonwealth food exports to the United Kingdom” (Hansard, blz. 610 en v.), cirkelden in hoofdzaak om het landbouwprobleem. De uitlatingen van de Regeringen van de Gemenebest-landen in de gematigde klimaatzones betroffen eveneens vrijwel uitsluitend de handel in landbouwprodukten. Het is dus noodzakelijk de omvang en ernst van dit probleem te bezien. Voor de Raad van Europa is dit o.a. gebeurd in het rapport van Ir. H. Vos uitgebracht in april van dit jaar (Doc. 1282), in het bijzonder de bijlage, verzorgd door het Secretariaat: „The Commonwealth and Europe”, met vele interessante gegevens en beschouwingen.

In de eerste plaats dient te worden opgemerkt, dat de betekenis van de *Gemenebest-preferenties* niet meer zo groot is als voorheen. Onder invloed van velerlei economische en politieke factoren is de betekenis in de loop der jaren afgenomen.

Meer recente cijfers betreffende de *totale* in- en uitvoer geven ook een verschuiving te zien van de Gemenebest-landen naar de Gemeenschap.

In de landbouwsector zijn de belangrijkste goederen voor de Gemenebest-relaties in verband met de Europese integratie: zuivelprodukten, vlees, tarwe, suiker en fruit.

TABEL 1.

	1937	1948.	1957
	(in procenten)		
Percentage van de import in het Verenigd Koninkrijk uit de Gemenebest-landen dat preferentie geniet	ca. 60	50	47
Gemiddelde preferentiemarge van de bevoorrechte importen	19 à 20	11 à 13	9

Bron: P.E.P., Commonwealth preference in the U.K.

TABEL 2.

	1950	1957	1960
	(in procenten)		
Invoer in het Verenigd Koninkrijk:			
uit Gemenebest	42	43	39
uit O.E.E.S.-landen	24	25	29
waarvan uit E.E.G.	.	12	15
Uitvoer uit het Ver. Koninkrijk:			
naar Gemenebest	48	48	42
naar O.E.E.S.-landen	29	28	31
waarvan naar E.E.G.	.	15	15

Bron: O.E.E.S. Stat. bulletin.

Gaan wij na hoe groot hun betekenis is in verhouding tot de totale produktie van die goederen in de Zes + Verenigd Koninkrijk dan is het verrassend te zien hoe betrekkelijk gering eigenlijk de omvang is van *Europese kant bezien*. In 1958 was de waarde van de export ¹⁾ van de genoemde vijf produkten naar het Verenigd Koninkrijk in totaal ca. £ 400 mln. Dit is minder dan 7 pCt. van de waarde van de totale produktie in de zeven genoemde landen. Letten wij nu op het tempo van de toeneming van deze produktie (zie het rapport over de Agricultural Policies in Europe, Doc. 1276) dan is een percentage van

¹⁾ De export uit Ierland daarbij inbegrepen.

7, in de tijd gezien — bijv. in de komende tien jaren — geen onoverkomelijk obstakel. Wat vroeger of later wordt de Westeuropese landbouw toch geconfronteerd met overschotten, onverschillig of het Verenigd Koninkrijk al of niet toetreedt tot de Gemeenschappelijke Markt. Volkomen terecht heeft een Brits parlementariër opgemerkt: „Besides, in a few years' time, the whole question of international trade in foodstuffs is like to become a question of the disposal of surpluses, which will be bound up necessarily with the whole question of aid to under-developed countries”²⁾. Ik meen dan ook, dat de vrees van de kant van enkele Gemeenebest-landen terecht veel meer voortkomt uit een dreigend verlies van (vrije) invoer dan uit het verlies van preferentiële rechten³⁾.

De geringste moeilijkheden lijken de beide groepen van produkten *vlees* en *fruit* op te leveren. De vraag naar deze produkten zal nog sterk stijgen. Het zijn bovendien produkten waarbij soorten en kwaliteiten een grote rol spelen. De prijs is wel belangrijk maar niet beslissend in de concurrentie, zeker niet bij fruit.

De enige werkelijk grote moeilijkheid, die bovendien een urgent karakter heeft, betreft *zuivel*produkten. De preferentiële rechten van de Gemeenebest-landen zijn t.a.v. bijv. boter en kaas niet onaanzienlijk. Het invoerrecht op boter bedraagt (ad valorem) 5 pCt. en op kaas 10-15 pCt. De invoer uit de Gemeenebest-landen is daarentegen onbelast. Toch is het opmerkelijk, dat dezelfde zuivelprodukten op de Britse markt, doch uit verschillende landen komend, prijsverschillen te zien geven, die dikwijls de 10 pCt. en soms wel de 15 pCt. overtreffen. Kwaliteit, smaak, naam e.d. blijken tariefverschillen volledig te kunnen compenseren! Dit neemt niet weg, dat minstens voor zuivelprodukten uit de Gemeenebest-landen een aparte regeling getroffen zal moeten worden, als Groot-Brittannië zou toetreden. Echter niet bilateraal tussen het Verenigd Koninkrijk en het betreffende Gemeenebest-land, maar tussen de Gemeenschap en het Gemeenebest, „ingebouwd” in het gemeenschappelijk beleid voor zuivelprodukten. Het lijkt namelijk economisch ongewenst en politiek bijzonder moeilijk voor één bepaald land van de Gemeenschap een afwijkende regeling te treffen. Bovendien is het waarschijnlijk dat de Gemeenebest-landen liever een regeling met de hele Gemeenschap treffen dan met slechts één lid daarvan, hoe dierbaar ook.

Van alle suggesties die in de afgelopen maanden zijn geopperd⁴⁾, lijkt de eenvoudigste de beste. Met betrekking tot de export van zuivelprodukten uit de Gemeenebest-landen naar Europa zou door de Gemeenschap de garantie gegeven kunnen worden gedurende een aantal jaren (bijv. gedurende de overgangstijd) een bepaalde hoeveelheid zuivelprodukten (of voor een bepaalde waarde) af te nemen. De eventuele tarieven zouden geregeld moeten worden in samenhang met die van industriële goederen. Dat de produkten hoofdzakelijk op de Britse markt zouden blijven komen is zeer waarschijnlijk. De Britse zoudenten zijn eraan gewend⁵⁾.

Wat het eveneens moeilijke produkt *tarwe* betreft, lijkt het zeer wel mogelijk aan de exporterende Gemeenebest-

landen (vooral Canada en in mindere mate Australië) een bepaalde hoeveelheid voor een zeker aantal jaren te garanderen. De belangrijke tarievenkwestie zal ook bij dit produkt in samenhang met tariefproblemen voor o.a. industriële goederen opgelost moeten worden. De overgangperiode is voldoende lang om op bevredigende wijze regelingen te treffen waardoor grote schokken worden vermeden. Dat eventueel van het Verenigd Koninkrijk in het agrarisch vlak kleine offers zouden worden gevraagd is niet onredelijk. De Britse economie heeft in de afgelopen jaren geprofiteerd van de dalende agrarische grondstoffen- en voedselprijzen op de wereldmarkt; een flink deel van deze goederen is beneden kostprijs en soms met behulp van exportsubsidies verkocht. De verhouding van het prijspeil van uitgevoerde en ingevoerde goederen, die ruilvoet, was in Groot-Brittannië als volgt⁶⁾:

TABEL 3.

	(1954 = 100)
1956	101
1957	104
1958	111
1959	112
1960	112
1961 (maart)	116

Om de betekenis van deze voor Groot-Brittannië zo gunstige ontwikkeling goed te beseffen mag er aan worden herinnerd dat een stijging van 12 punten (van 100 naar 112) bij een omvang van de jaarlijkse in- en uitvoer van gemiddeld rond £ 3,5 mrd. een ruilvoordeel van £ 400 mln. geeft. Dit bedrag komt overeen met de totale waarde van de invoer uit het Gemeenebest van de zoëven genoemde vijf produkten!

Voor de tropische produkten is, mits de politieke wil aanwezig is, gemakkelijk een oplossing te vinden. De eenvoudigste is een in snel tempo afschaffen van alle invoerrechten. Er is al een voorstel van de Commissie, dat voor enkele belangrijke produkten op een halvering neerkomt.

Het mag de indruk wekken, dat ik mij al te gemakkelijk afmaak van het hier besproken probleem. Dat is bepaald niet het geval. Ik ben ervan overtuigd, dat er moeilijke en langdurige onderhandelingen nodig zullen zijn. Ik ben er echter evenzeer van overtuigd, dat ook zonder toetreding van Groot-Brittannië tot de Gemeenschappelijke Markt vele moeilijkheden zullen rijzen bij de handel in landbouwprodukten tussen de Gemeenebest-landen. Wat de zuivel betreft is dat bijv. in 1958 duidelijk gebleken. Men kan de moeilijkheden toch niet ontlopen. Zij zullen gemakkelijker oplosbaar blijken als het aantal markten wordt ingekort en een gemeenschappelijke politiek in de plaats komt van de internationale worstelwedstrijd in de stijl van „catch as catch can”. Bovendien ben ik ervan overtuigd — o.a. geleerd door de Benelux-ervaring en recentelijk door de gang van zaken in de Gemeenschap — dat landbouwproblemen alléén opgelost kunnen worden in nauwe samenhang met voorzieningen in de rest van de economieën. Dit geldt ook voor de moeilijkheden die zich voordoen bij een eventuele toetreding van Groot-Brittannië tot de Gemeenschap. Is juist de economische gang van zaken in het Gemeenebest niet een duidelijke illustratie van het feit dat de landbouw een integrerend bestanddeel uitmaakt van de totale economie en niet geïsoleerd behandeld kan worden, althans niet met kans op een uiteindelijk succes?

Leeuwarden.

A. VONDELING.

²⁾ House of Lords, 21 juni 1961, Hansard, blz. 643.

³⁾ Zie hierover ook „The Economist”, 8th July.

⁴⁾ Zie bijv. het rapport uitgebracht door *Mathew*: Assembly of Western European Union, The policy of Member States of W.E.U. (Doc. 200, 29th April 1961).

⁵⁾ Het feit dat de consument — vooral van voedsel — erg conservatief is in zijn voorkeur, maakt, dat de oude handelsstromen zich veel trager verleggen dan men veelal geneigd is te denken.

⁶⁾ Economic Survey 1961, blz. 65.

Monetaire hervormers

(II)

Het is een bekend verschijnsel, dat wetenschappelijke denkers dikwijls in zekere mate gedetermineerd worden door het milieu waarin zij leven, en dat deze invloed merkbaar blijft, ondanks al hun moeite zo objectief mogelijk te zijn. Ook in de economie vinden wij daarvan voorbeelden genoeg; men denke slechts aan de tegengestelde meningen van Carey en Ricardo. Zou men de recente monetaire theorieën op hun oorsprong willen beoordelen, dan zou men de voorliefde van Rueff voor de gouden standaard wellicht kunnen verklaren uit een zekere nostalgie naar tijden waarin Frankrijk een rijk en machtig land was, maar ook uit het feit, dat dit het land is waar verhoudingsgewijs het meeste goud „gepot” wordt. Triffin is de man die zich met zijn „wereldbank”-plannen spiegelt aan het Federal Reserve System en Heilperin tenslotte is de „kantonaal” denkende Zwitser, echter ook de zoon van een klein land, waarin alles keurig en volgens democratische principes geregeld wordt, met inachtneming van de wetten der zelfdiscipline. Men kan echter ook een andere indeling maken, namelijk tussen de conservatief-revolutionaire (als men wil utopische) denkers als Rueff en Heilperin en de meer gematigden, die aansluiting zoeken bij het I.M.F., en een meer praktische oplossing nastreven.

Heilperin ziet weinig mogelijkheden in het I.M.F. in zijn huidige vorm voor het vestigen van een waarlijk monetaire ordening. Het Fonds heeft daartoe te weinig competentie. Naar zijn mening heeft een land als West-Duitsland, ondanks zijn enorme betalingsbalansoverschotten der laatste jaren toch een hoge standing bij het I.M.F. De Verenigde Staten, die weliswaar nog nimmer een beroep op het Fonds gedaan hebben, konden zich jarenlang tekorten permitteren zonder het daardoor lastig te krijgen. Helemaal „to the point” is deze kritiek niet, want het is bijv. Frankrijk geweest, dat toen het een beroep op het Fonds deed, een uitgebreid plan voor een economische sanering op tafel heeft moeten leggen vóór het de nodige steun ontving. Maar de houding van het Fonds is ten aanzien van Engeland dit jaar een wat gemakkelijker geweest: voor dit land kwamen de enorme kredieten snel en in één keer los. Zo gezien zit er niet een al te vaste lijn in de I.M.F.-politiek; het is meer een apparaat dat werkt naar gelang de behoefte en de urgentie. Of is het, zoals de Fransen zeggen, voornamelijk een Brits-Amerikaanse onderneming?

Zo ontevreden met het I.M.F. als Heilperin, zijn vele deskundigen nu ook weer niet. Zij pogen het Fonds verder te vervolmaken en te versterken en hebben daarvoor verschillende oplossingen gezocht. De Oxfordse hoogleraar Roy Harrod — groot voorstander van een goudprijsverhoging — meent dat de wereld op het ogenblik ongeveer \$ 60 mrd. aan liquiditeiten tekort komt. De middelen van het I.M.F. zullen daarom ongeveer verviervoudigd moeten worden (op 30 april 1961 beschikte het I.M.F. over \$ 15 mrd. aan activa, waarvan \$ 10 mrd. in goud en convertibele valuta). Naar zijn mening zou een bedrag van ongeveer \$ 60 mrd. aan additioneel krediet voor het I.M.F. beschikbaar moeten komen, waarin het sterlinggebied voor \$ 14 mrd., de Verenigde Staten voor \$ 8 mrd., West-Duitsland voor \$ 5 mrd. en Frankrijk voor \$ 3 mrd. zou bijdragen.

Dit plan is nu, volgens Harrod, op twee manieren te verwerken:

1. Aan ieder land wordt het afgesproken bedrag in I.M.F.-eenheden ter beschikking gesteld en de quota worden jaarlijks verhoogd. Het I.M.F.-geld is algemeen geldig betaalmiddel, doch niet in goud converteerbaar. Het I.M.F.-geld is echter wel vrij inwisselbaar in de valuta van andere leden-landen tegen de vaste pariteit.

2. De leden-landen krijgen trekkingsrechten op het I.M.F., die gehonoreerd worden in cheques in iedere gewenste valuta. Het ontvangende land wordt voor het bedrag door het Fonds gecrediteerd, het lenende land wordt gedebiteerd. De tegoeden bij het Fonds zijn wederom niet in goud omwisselbaar, wel echter in iedere andere valuta. Rente behoeft over de saldi niet te worden vergoed.

Het blijft de vraag, of bij een dergelijke enorme uitbreiding van de liquiditeiten het inflatiegevaar niet bijzonder reëel wordt. Het is niet geheel onwaarschijnlijk, dat men het I.M.F.-geld als tweede-rangs geld zou kunnen gaan beschouwen, juist omdat het niet in goud converteerbaar is; hetgeen dan in geval van crises toch weer tot een grotere vraag naar goud zou leiden. De versterking van het Fonds door additionele middelen lijkt daartegen nauwelijks bescherming te bieden, daar deze toch niet sterker zijn dan de monetaire goudvoorraden. Een directe verhoging van de goudprijs lijkt dan inderdaad een betere oplossing.

Een minder vergaande oplossing, die tevens realistischer en gedetailleerder is, heeft de ideeënrijke voorzitter van de Griekse circulatiebank, Xenophon Zolotas¹⁾, gelanceerd. Hij is ook de auctor intellectualis van de versterking van het I.M.F. met „stand-by”-kredieten. Naar zijn mening is het systeem van de goudwisselstandaard allerminst uitgediend. Zolotas is een realist. Hij meent, dat ieder hervormingsplan rekening moet houden met het conservatisme van de monetaire autoriteiten en met de politieke krachten die ook in de geldsfeer een rol spelen. Hij stelt dan drie maatregelen voor:

1. De landen met reservevaluta moeten reserves in de belangrijkste convertibele muntsoorten vormen die als „masse de manoeuvre” voor stabiliserende doeleinden op de markt kunnen worden gebruikt.

2. Alle landen met convertibele valuta, evenals de reservecentra, moeten op alle tegoeden in hun muntsoort een goudgarantie geven voor zover de saldi door buitenlandse centrale banken en regeringen worden aangehouden.

3. De belangrijkste handelslanden moeten aan buitenlandse houders van kortlopende tegoeden een gedifferentieerde rentevoet en fiscale behandeling geven. Dit zou men ook aan de particuliere tegoeden moeten verlenen. Op deze manier komt er naar zijn mening een scheiding tussen de binnenlandse monetaire politiek die gericht is op bepaalde plaatselijke conjuncturele en structurele doelen en de buitenlandse monetaire politiek.

Zolotas ziet zijn conceptie als een geheel. Op deze wijze verkrijgt men een voldoende hoeveelheid liquiditeiten. De bewegingen van „hot money” zouden verdwijnen en het zou daarom minder noodzakelijk zijn grotere reserves aan te houden. De goudwisselstandaard zou daarmee steviger verankerd zijn. De eerste twee voorstellen van Zolotas zijn op het leggen van een vertrouwensbasis gericht, want,

¹⁾ „Neue Zürcher Zeitung” van 24 augustus 1961.

zo redeneert hij, de huidige problemen komen grotendeels uit een gebrek aan vertrouwen voort. Het laatste voorstel houdt rekening met het winststreven, zoals bekend een niet onbelangrijke oorzaak voor verplaatsing van middelen van het ene centrum naar het andere.

De saldi in convertibele valuta, die de landen met reservevaluta moeten aanleggen zijn bedoeld voor een defensief optreden, wanneer er plotseling een streven bestaat om reservevaluta in goud om te zetten. Het gaat hierbij dan om de kortlopende tegoeden van het buitenland die door de aangelegde reserves dus in hun eventueel verstoringe werking geneutraliseerd worden. Op die manier zouden de landen dus eerder bereid zijn hun tegoeden op langere termijn aan te houden in de verschillende valuta en daarmee zou het liquiditeitsprobleem grotendeels zijn opgelost. De goudgarantie zou het vertrouwen nog versterken en speculatie voorkomen. Een dergelijke garantie zou gecoördineerd en gelijktijdig dienen te worden gegeven.

De gedifferentieerde fiscale en rentevoorzaken voor buitenlandse tegoeden zijn bedoeld om verstoringe kapitaalbewegingen te vermijden. Het resultaat van een en ander is volgens Zolotas, dat de goudreserves niet aangetast zullen worden en dat meer landen ertoe over zullen gaan hun reserves in convertibele valuta te vormen.

Naar de mening van Zolotas is echter tevens noodzakelijk, dat de verschillende landen hun interne economische politiek coördineren, daar anders verstoringen toch niet kunnen uitblijven. Het I.M.F. zou versterkt moeten worden en met dit complex van maatregelen zou de goudwisselstandaard zeker een bruikbaar systeem blijven.

De oplossing die Zolotas ons hier aan de hand doet is zeker waard nader op haar merites te worden bestudeerd. Onwettelijk is zij zeker niet, immers de Verenigde Staten brengen tot op zekere hoogte reeds bepaalde punten in de praktijk. Zo worden de laatste tijd door Amerika buitenlandse tegoeden in convertibele valuta gevormd en zijn er gedifferentieerde rentetarieven voor buitenlandse houders van tegoeden in de Verenigde Staten. De vraag is echter of, wanneer op deze wijze omzettingen in goud worden vermeden, het ontstaan van de dubbele kredietpyramide (Rueff) niet extra in de hand wordt gewerkt. De steen der wijzen is ook op deze manier nog niet gevonden.

In het licht van al deze meer of minder vergaande hervormingsplannen lijkt het resultaat van de I.M.F.-conferentie te Wenen maar pover. De oplossing die men daar gezocht heeft is pragmatisch en bestemd om de acute moeilijkheden het hoofd te bieden. In overeenstemming met de ideeën van de president van het I.M.F., Per Jacobsson, zal men waarschijnlijk wel overgaan tot een versterking van het Fonds door vaste toezeggingen van „stand-by“-kredieten door een elftal industriële landen ter grootte van \$ 5 à 6 mrd. Helemaal zeker is dit niet, daar de Fransen bij monde van Wilfred Baumgartner bepaalde waarborgen voor het gebruik van deze kredieten hebben geëist. Ook de president van De Nederlandsche Bank, Dr. Holtrop, meende dat een gemeenschappelijke beslissing van de crediteurlanden daarvoor vereist is. De Fransen zouden deze zelfs geheel aan zichzelf willen houden. Het gaat hier dus niet om raadpleging door het Fonds, want het is zonder meer duidelijk dat het de leningverstrekende landen om een advies zal vragen, maar om een door deze landen autonoom genomen beslissing of er een crisis bestaat, waarvan het Fonds dan op de hoogte wordt gesteld. Wij zijn dan nog wel heel ver verwijderd van een centrale monetaire

(advertentie)

instantie die zelfstandig internationaal regulerend optreedt.

Toch is het nu in principe geaccepteerde plan weer een stapje op de goede weg. Het I.M.F. zal een grotere slagvaardigheid krijgen en daarmee zijn functie beter kunnen vervullen. Of het liquiditeitsprobleem op de lange duur is opgelost is nog maar zeer de vraag. De verhoging van de I.M.F.-quota met de helft, nu twee jaar geleden, heeft dat in feite ook niet voldoende gedaan. Weliswaar kan men zeggen, dat het thans om een meer selectieve maatregel gaat, namelijk kredietverlening door landen met overschotten op de betalingsbalans of met grote reserves, maar daartegen valt in te brengen, dat op deze wijze de zwakke broeders door de sterken gesteund worden, of anders gezegd, dat de inflatie meer gespreid wordt.

Iedere oplossing die voorbijgaat aan het fundamentele probleem van de interne economische sanering door middel van een politiek die gericht is op een evenwichtige betalingsbalans en op internationale coördinatie van de monetaire doelstellingen, zal nieuwe verstoringen niet kunnen voorkomen. Ook de invoering van flexibeler wisselkoersen is geen middel tegen de kwalen, zoals het Canadese voorbeeld nog onlangs bewees. Bovendien zou het bij volledige zwevende wisselkoersen niet uitgesloten zijn, dat deficitlanden in het geheel geen rekening meer zouden houden met hun goudreservepositie en hun pariteit steeds verder zouden laten zakken. De sterke landen zouden dan de vrije omwisseling van hun valuta in „zachte“ munsoorten tenslotte toch moeten beëindigen. Zij zouden immers bijzonder aantrekkelijk zijn voor buitenlands vluchtkapitaal.

Een ruimere marge voor de goudprijs, zoals kortgeleden bepleit door het Britse weekblad „The Economist“²⁾, maakt deze wellicht beter manipuleerbaar en het goud voor de Verenigde Staten winstgevender, maar margevergroting is tenslotte toch niet meer dan een lapmiddel als het gaat om de bestrijding van speculatie en „oppotting“, voortkomende uit dieper liggende oorzaken.

Dat er te Wenen ook gesproken is over een grotere monetaire samenwerking is verheugend en dat men daarbij kennelijk ook aan de O.E.S.O. gedacht heeft zal niet alleen Prof. Heilperin deugd doen. Maar van een radicale aanpak, zoals de meeste hervormers graag wensen, is geen sprake. Men kan wel aannemen dat er voorlopig nog geen kans is, dat een van hun plannen werkelijkheid wordt. Gezien de belangen die op het spel staan en de uiterst voorzichtige groep waarmee men hier te maken heeft, is dit ook niet verwonderlijk.

Haarlem.

Drs. W. LANGEVELD.

²⁾ „Exchanges after the storm“ in „The Economist“ van 12 augustus 1961, blz. 645-648.

De positie van het grafisch bedrijf in industrialiserend Nederland

Aard van de bedrijfstak.

Het grafisch bedrijf is als industrie vrijwel onvergelykbaar met andere takken van industriële voortbrenging; het is zelfs een vraag of het gebruik van het woord industrie voor deze bedrijfstak wel juist is. Immers, de voorwaarde voor industriële produktie is een steeds min of meer gelijk blijvend produkt, terwijl de grafische produkten zoals kranten, tijdschriften, boeken en reamedrukwerk telkens weer een geheel andere inhoud en opmaak hebben. Iedere opdracht dient overeenkomstig de wensen van de opdrachtgever en op een door hem te bepalen tijdstip te worden vervaardigd. Voorraadvorming van gereed produkt bij de drukker is vrijwel niet mogelijk.

De verscheidenheid van de grafische produkten is zeer groot en er bestaan een aantal zeer verschillende produktiemethoden. Wanneer daarnaast voor ogen wordt gehouden dat het in deze branche veelal gaat om de vermenigvuldiging van produkten van de menselijke geest, dan is het duidelijk dat aan de grafische arbeiders vrij hoge eisen op intellectueel en artistiek gebied moeten worden gesteld. Alles tezamen zijn dit op het eerste gezicht geen factoren die een industrieel klimaat karakteriseren. Het lijkt daarom nuttig een kort overzicht te geven van enige feitelijke omstandigheden in deze bedrijfstak.

Het is zelfs voor een insider moeilijk een nauwkeurige omschrijving te geven van hetgeen onder het grafisch bedrijf wordt verstaan. In het algemeen rekent men hier toe:

a. *boekdrukkerijen*. Deze vervaardigen door middel van verhoogde drukvormen (letters en cliché's) boeken, kranten, tijdschriften, handelsdrukwerk e.d.;

b. *diepdrukkerijen*. Deze vervaardigen door middel van diepgelegde tekst en afbeeldingen hoofdzakelijk tijdschriften in grote oplagen, verpakkingen en voorts bankbiljetten en postzegels;

c. *offsetdrukkerijen*. Deze drukken via rubber van zinken platen, gebruik makend van de elkaar afstotende eigenschappen van vet en water. Economische en kwaliteitseisen bepalen veelal wanneer men van dit procédé gebruik zal maken;

d. *chemigrafische inrichtingen*. Deze houden zich bezig met de vervaardiging van beeld dragers voor de drukkerijen (cliché's, offsetplaten enz.);

e. *binderijen*. Behalve het binden van boeken en het brocheren van tijdschriften worden in deze ondernemingen artikelen voor de kantoorboekhandel, mappen e.d. vervaardigd.

Deze opsomming is verre van volledig; er zijn veel bedrijven die soms wel en soms niet tot het grafisch bedrijf worden gerekend, zoals klein-offsetdrukkerijen (kantoor-druk), zeefdrukkerijen, kartonnagefabrieken, papierwarenfabrieken, lichtdrukkerijen, blikdrukkerijen enz.

Bedrijfs grootte.

De omvang van de grafische bedrijven blijkt uit tabel 1.

TABEL 1.

Aard van het bedrijf	Aantal ondernemingen	Aantal techn. werknemers
boek- en diepdruk	2.000	26.000
offsetdruk	170	4.000
chemigrafie	70	1.600
binderij	440	8.000
totaal	2.680	39.600

Met inbegrip van de administratieve krachten wordt het totaal ongeveer 45.000 werknemers.

De bedrijfsgrootte is zeer verschillend: ongeveer 350 boekdrukkerijen en 175 binderijen werken zonder personeel; slechts circa 50 ondernemingen hebben meer dan 100 man personeel in dienst. Gedurende de laatste tien jaar is er sprake van een regelmatige stijging van de gemiddelde bedrijfsgrootte, doordat het aantal werknemers toeneemt en het aantal ondernemingen een kleine daling, vertoont. De groep kleinbedrijven neemt in aantal af, de midden- en grootbedrijven groeien. Hierin ligt een eerste aanwijzing dat de branche bezig is zich tot industrie te ontwikkelen.

Specialisatie is moeilijk.

In vergelijking met het buitenland kent de Nederlandse grafische industrie betrekkelijk weinig specialisatie. Dit wordt in belangrijke mate veroorzaakt door ons beperkte taalgebied. Immers, tegenover de produktiviteitsverhogende invloeden van specialisatie staat het nadeel van de grotere economische kwetsbaarheid, waardoor de drukkers in een klein land met een beperkt aantal afnemers moeilijker tot specialisatie kunnen overgaan. Waar dit wel is gebeurd heeft men de bezwaren dikwijls trachten te ondervangen door het drukkerijbedrijf uit te breiden met afdelingen zoals bijv. de uitgeverij, om op die wijze van een vaste afname van bepaalde produkten verzekerd te zijn.

Behalve door het reeds vermelde individuele karakter van drukwerk en ten gevolge van ons beperkte taalgebied, is het mede door de ontwikkeling naar „gemengde” ondernemingen, dat er in Nederland — op enkele uitzonderingen na — geen werkelijke grafische grootbedrijven bestaan. De juridische en financiële structuur is dan ook meestal die van de eenmanszaak, commanditaire of familievennootschap. Van slechts enkele zuiver grafische ondernemingen werden de aandelen ter beurze geïntroduceerd. Uit de omvangrijke afbetalingskredieten van de leveranciers van grafische machines blijkt dat de financiering van de kostbare machinale apparatuur niet steeds gemakkelijk verloopt. Ook het feit dat 10 pCt. van het aantal deelnemingen waarbij de Nederlandse Participatie Maatschappij betrokken is, uit grafische ondernemingen bestaat, wijst erop dat de bedrijfstak zich in een ontwikkelingsfase bevindt.

Omzet.

Volgens de gegevens, ontleend aan de Algemene Industriestatistiek, bedroeg de omzet van de grafische nijverheid van alle bedrijven met 10 of meer werknemers in 1959

f. 705 mln. Aangenomen kan worden dat deze over 1960 circa f. 800 mln. heeft bedragen. Geëxporteerd werd in 1960 voor bijna f. 100 mln., waarvan 53 pCt. naar landen van de Euromarkt, hoofdzakelijk naar de B.L.E.U. en West-Duitsland. Buiten de Euromarkt is Groot-Brittannië de belangrijkste afnemer. De invoer bedroeg in 1960 f. 47 mln.; de B.L.E.U. en West-Duitsland waren de voornaamste leveranciers. Het grafisch bedrijf heeft derhalve voor een exportoverschot gezorgd van ruim f. 50 mln. Behalve een goede kwaliteit speelt hierbij ook het iets lagere loonpeil in verhouding tot onze nabuurlanden een rol.

Loonfactor en loonvorming.

De reeds geschetste omstandigheid dat iedere drukwerkopdracht als „maatwerk” kan worden beschouwd, betekent tevens dat de loonfactor in het produkt vrij belangrijk is. In het bijzonder geldt dit voor opdrachten met omvangrijk zetwerk, zoals bijv. boeken. Hoewel de cijfers voor de verschillende procédés vrij ver uit elkaar liggen, kan men, om de gedachten te bepalen, aannemen dat ongeveer 45 pCt. van de opbrengst benodigd is voor grondstoffen (papier, inkt enz.), 30 pCt. voor arbeidskosten (salarissen, lonen en sociale lasten) en 25 pCt. voor machinekosten, huisvesting en algemene kosten, incl. winst.

Tabel 2 geeft de procentuele verdeling naar beroepen van het grote aantal werknemers in de sector van de boek- en diepdrukkerijen.

TABEL 2.

handzeters	27 pCt.
machinezeters	10 pCt.
drukkers	23 pCt.
overig technisch personeel, waaronder de afwerkingsafdeling en de hulpvakarbeiders	26 pCt.
administratief personeel	11½ pCt.
leidinggevend personeel	2½ pCt.
	100 pCt.

Reeds in een vroeg stadium, namelijk in het begin van deze eeuw, kon de arbeidersvakbeweging zich in het grafisch bedrijf ontwikkelen. De oorzaak hiervan is waarschijnlijk gelegen in het feit dat de werknemers in deze sector naast technisch inzicht, ook over een zekere mate van besluitvaardigheid met betrekking tot problemen van meer abstracte aard moesten beschikken. Het is bekend dat de eerste collectieve arbeidsovereenkomst tot stand kwam in het drukkersbedrijf (in 1913) en dat ook op het gebied van de sociale voorzieningen de grafische nijverheid baanbrekend werk heeft verricht door de oprichting (in 1929) van het eerste bedrijfspensioenfonds.

Gezien in het licht van de geschiedenis, behoeft het geen verwondering te wekken dat in de collectieve arbeidsovereenkomsten de positie en het loon van de handzetter de basis vormde voor het gehele loonschema. Deze werknemer was immers degenen die tot taak had de kopij van de auteur met loden letters tot reproduceerbare vorm te transformeren.

Hieraan is in de loop van de tijd door de technische en organisatorische ontwikkeling veel veranderd. Fotografische reproductiemethoden, machinale zetwijzen, grafische ontwerpers die tevoren de kopij in grafische begrippen vorm gaven, hebben ertoe bijgedragen dat de handzetter niet meer in die omvang de centrale figuur is. De grotere verspreiding van de grafische produkten en de modernere machinale apparatuur voor de vermenigvuldiging ervan, hebben de verantwoordelijkheid en daarmee de beloning van hen, die de zeer kostbare drukapparatuur bedienen,

in belangrijke mate doen toenemen. Hier komen wij tot het eerste probleem van de industriële produktie: de historisch gegroeide beloningsverhoudingen komen niet meer geheel overeen met de moderne begrippen inzake werkclassificatie. De aanpassing komt slechts zeer moeizaam tot stand.

Prijsvorming.

Een analoge ontwikkeling valt waar te nemen bij de prijsvorming: na de prijsonderbiedingen gedurende de crisisjaren vóór de tweede wereldoorlog, kennen wij zo ongeveer twintig jaar een prijsbeheersing van overheidszijde. Aangezien de loonkosten in belangrijker mate zijn gestegen dan de overige produktiekosten, zijn de arbeidsintensieve afdelingen, zoals de zetterij, veelal verliesgevend. Een aanpassing van de min of meer verouderde calculatiemethoden is dringend gewenst, maar past voor zover het om prijsverhogingen gaat, niet in de economische politiek van de Regering. Berekening op basis van eigen bedrijfskostprijzen vindt nog zeer weinig toepassing; ook hier hebben het historisch gegroeide, de overheidsmaatregelen en de onderlinge concurrentie een remmende werking op een ontwikkeling naar industriële produktie op kostprijsbasis.

Perspectieven.

Wat de mogelijke toekomstige gang van zaken betreft, zijn er wel enige omstandigheden te vermelden, waarvan verwacht kan worden dat zij zich zullen voordoen. Aangenomen kan worden dat het verbruik van de verschillende soorten grafische produkten zal blijven stijgen, niet alleen door de toeneming van het aantal inwoners, doch ook per hoofd van de bevolking. Afzetmoeilijkheden zijn dan ook niet te verwachten, zij het dan ook dat er wel verschuivingen in de sectoren kunnen plaatsvinden. Zo ziet het er naar uit, dat door de ontwikkeling in de detailhandel in de richting van zelfbediening, de verpakkingsindustrie een snellere groei te zien zal geven dan bijv. de produktie van boeken en tijdschriften. De automatisering in de bedrijfsadministratie heeft reeds in het jongste verleden een grote vermindering veroorzaakt in de afzet van de conventionele kantoorboeken, doch anderzijds voor een stijging in de produktie van formulieren gezorgd. De technische ontwikkeling zal ook in de grafische industrie leiden in de richting van kostbare investeringen met de noodzaak deze investeringen door specialisatie rendabel te maken.

Het ziet er niet naar uit dat het aantal grafische ondernemingen in Nederland zal toenemen. De vereiste vak-kennis en het benodigde kapitaal maken het niet gemakkelijk om een nieuwe onderneming op te richten. Anderzijds zal het aantal kleine ondernemingen verminderen door opheffing en overname.

Een bijzonder aspect doet zich voor met betrekking tot de Euromarkt. Wij zagen reeds dat er door ons beperkte taalgebied in Nederland minder grote drukkerijen zijn dan in het buitenland. Bij het wegvallen van de economische grenzen zal het dus naar verhouding moeilijker zijn voor de Nederlandse drukkers om omvangrijke exportorders op tijd uit te voeren dan het voor de buitenlandse drukkers zal zijn om korte leveringstijden te noteren voor opdrachten uit Nederland.

De werkgeversorganisaties in de grafische industrie hebben zeer tijdig maatregelen genomen om de leden behulpzaam te zijn bij het volgen van de moderne ontwikkeling. Reeds gedurende 25 jaar verricht het Instituut voor

Grafische Techniek (een T.N.O.-instituut) speurwerk en geeft het adviezen met betrekking tot technische ontwikkelingen. De Stichting Tijdnormendienst voor de grafische industrie verricht dergelijke werkzaamheden op bedrijfs-economisch gebied. Een groot aantal opleidingsmogelijkheden staat de toekomstige grafici ter beschikking; een fonds voor opruiming van verouderde machines verricht heilzaam werk.

Een probleem van de eerste orde blijft de personeelsbezetting. Gezien de vrij langdurige opleiding van de jonge grafische workers, gevolgd door de periode van militaire dienst, gedurende welke velen het eerst gekozen vak toch weer vaarwel zeggen, is te voorspellen dat er nog gedurende geruime tijd een personeelstekort zal zijn. Hier speelt ook de toegenomen industrialisatie van Nederland een rol: was vroeger een typograaf een van de best betaalde arbeiders, tegenwoordig oefenen andere beroepen met hogere beloningen en kortere opleidingen een zekere zuigkracht uit. Dat hierdoor kwaliteit en levertijd in het grafisch bedrijf wel eens in het gedrang komen, is duidelijk.

Gevolgtrekkingen.

De grafische ondernemer zal zijn conclusies uit deze ontwikkelingen moeten trekken. Hij zal meer industrieel moeten gaan denken. Hij zal plannen moeten maken voor produktiemogelijkheden op lange termijn en zijn investeringsplannen daarmee in overeenstemming moeten brengen. Hij zal daarbij soms niet kunnen ontkomen aan het aantrekken van geldmiddelen van derden. Op het gebied

van produktiviteitsverhoging, kwaliteitscontrole en organisatieverbetering is nog veel te doen. Van belang is het ook om de afnemers (drukwerkbestellers) ervan te doordringen dat men met industriële produktie te maken heeft en dus afwijkingen van een opgesteld tijdschema en tussentijdse wijzigingen in een produktieproces kostbare zaken zijn.

De noodzakelijke medewerking van de Overheid bij de modernisering van de prijsregelingen werd reeds vermeld. Ook echter op het terrein van de overwerkvoorschriften is aanpassing aan de gewijzigde omstandigheden ten gevolge van de invoering van de verkorte werkweek dringend gewenst. De kostbare kapitaalgoederen waarmee de grafische industrie werkt (om de gedachten te bepalen: kleine persen kosten f. 25.000 tot f. 80.000; grote persen f. 100.000 tot f. 500.000; kranten- en tijdschrifteninstallaties ver boven f. 1 mln.) maken het noodzakelijk om deze intensief te gebruiken, zodat de technische en economische veroudering gelijke tred kunnen houden.

Het bovenstaande geeft slechts een zeer algemeen beeld van een oude tak van nijverheid, die misschien in het verleden, mede door de goede bedrijfsorganisatie, teveel de boontjes zelf heeft willen doppen. Gedurende de laatste jaren is hierin verandering gekomen; men hoort en leest gelukkig meer over deze belangrijke voorzieningsindustrie in het culturele vlak. Het is te hopen dat hierdoor ook het samenspel in nationaal verband verder zal verbeteren.

Bussum.

A. Q. DE FLINES.

Europa-bladwijzer

No. 13a

„De kwestie Berlijn en Ruslands hervatting van atoomproeven eisen zo veel aandacht op, dat het besluit van de Engelse Regering om een aanvraag tot lidmaatschap van de E.E.G. tot de Zes te richten, enigszins op de achtergrond is geraakt. Dit besluit, dat in Europa over het algemeen met instemming is begroet en in Engeland en de Gemeenbest-landen voorwerp van heftige discussie is (geweest), zou volgens „*The Economist*” („*The European venture*”, 5 augustus 1961, blz. 523) overigens voor een niet gering deel voortgekomen zijn uit de ontwikkeling van de Russische politiek ten aanzien van Europa, maar het blad wijst zelf op het gevaar te zeer de nadruk op dit negatieve aspect te leggen. Er zijn natuurlijk talloze andere motieven voor deze belangrijke beslissing en deze worden in een stroom van literatuur van alle kanten gezien en geanalyseerd. Kort voor de Engelse beslissing verscheen een artikel van *Uwe Kitzinger* (Für und wider den Beitritt Gross-Britanniens zur E.W.G.” in „*Europa Archiv*”, 25 juli 1961, blz. 379), dat een voortreffelijk overzicht geeft van de economische, de politieke, de psychologische en de culturele argumenten, die in Engeland zowel vóór als tegen de toetreding zijn aangevoerd.

Een soortgelijke procedure volgt ook *Roy Jenkins* („*From London to Rome*” in „*Encounter*”, september 1961, blz. 5-8), die allereerst de gewichtige rol van de pers beschrijft bij de voorbereiding van de publieke opinie in Engeland. Deze rol was des te belangrijker, omdat het Lagerhuis door een gebrek aan consensus binnen de politieke partijen er niet toe kwam om tussen juli 1960 en

juli 1961 een groot debat te houden over de kwestie van Englands betrekkingen met het vasteland. Het voornaamste voordeel van de intensieve perscampagne was volgens Jenkins, dat de hoofdpunten van de tegenstellingen en de achterliggende geestesgesteldheid duidelijk aan het licht kwamen: het ging uiteindelijk om „*Britains's whole role in the world*”. Jenkins gaat dan verder dan Kitzinger, omdat hij de argumenten pro en contra niet slechts resumeert, maar ook zelf in de discussie stelling neemt en zich op een heldere wijze voor Englands toetreding uitspreekt. Zijn slotwoorden zijn duidelijk: „*Britain, at present, is suffering from a general ineffectiveness of performance and from a national mood which is half misplaced complacency and half a growing lack of selfconfidence. As a result we could easily go into a drab decline, turning in on ourselves, blaming the world for our misfortunes, occasionally deceiving ourselves with dreams of a grandeur which impresses nobody else, and behaving generally like a soured and rejected elderly female relation, who is living a provincial life in straitened circumstances and disliking it very much indeed. The adventure of going into Europe is from almost every point of view the best prophylactic against this dismal development*”.

Het is duidelijk, dat met deze amusante taal de praktische problemen nog niet de wereld uit zijn. Zo wijst *Norbert Kohlhasse* („*Zum politischen Charakter der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft*” in „*Europa Archiv*”, 10 juli 1961, blz. 339) erop dat door Englands eventuele toetreding de vraag naar de uiteindelijke politieke richting

van de E.E.G. steeds dringender een antwoord behoeft. De aard van de douane-unie maakt een economische unie noodzakelijk en dat brengt mee, dat er politieke beslissingen moeten worden genomen. Volgens Kohlhasse is het gaarne gemaakte onderscheid tussen handelspolitiek en „politique pur” een fictie, hetgeen ook blijkt uit elke zitting van de Raad van Ministers van de E.E.G. De Gemeenschap is nu reeds een politiek werkzame instelling.

Eén van de moeilijkste „technische” problemen in het gesprek tussen de E.E.G. en Engeland zal de landbouwpolitiek zijn, die binnen de Gemeenschap nog stroef loopt. Het is opnieuw een uitgave van de „*Political and Economic Planning*” (P.E.P.), die daarover een bijzonder duidelijke verhandeling geeft, welke bovendien kort is (P.E.P.: „*Agriculture, the Commonwealth and E.E.C.*”, Occasional Paper No. 14, in de serie „*Britain and the European Market*”, 10 juli 1961). In deze brochure wordt eerst een overzicht gegeven van de ontwikkeling van de voorstellen van de Europese Commissie voor de gemeenschappelijke landbouwpolitiek na de bespreking daarvan door het Europese Parlement en het Economisch en Sociaal Comité. Voor derde landen gaat het hier vooral om de mate van protectionisme van het toekomstig beleid van de Gemeenschap. In het door de Europese Commissie voorgestelde systeem zal dit afhangen van het peil van de richtprijzen, omdat er op de invoer, heffingen zullen zijn ter grootte van het verschil van de richtprijzen en de prijzen op de wereldmarkt. Er bestaat veel weerstand tegen deze voorstellen, vooral van Duitse zijde. De Fransen en ook de Nederlanders hebben al enige malen laten weten, dat hun houding ten aanzien van de overgang naar de tweede etappe van de overgangperiode, in hoge mate zal afhangen van de vorderingen, welke men op het gebied van de gemeenschappelijke landbouwpolitiek vóór januari 1962 heeft gemaakt (*Pierre Drouin* in „*Le Monde*” van 8 juni).

Het tweede deel van de P.E.P.-brochure is gewijd aan een uiteenzetting over de in Engeland gevolgde landbouwpolitiek, die aanzienlijk afwijkt van het systeem dat de Europese Commissie zou willen volgen. In het Verenigd Koninkrijk heeft men afgezien van het systeem van het hooghouden van prijzen door middel van tarieven en kwantitatieve beperkingen aan de grens. Voor de belangrijkste landbouwproducten wordt aan de producenten door middel van toeslagen een bepaalde prijs gegarandeerd. Deze toeslag komt echter niet in de marktprijs tot uitdrukking. De consumenten betalen de gewone wereldmarktprijzen, zodat voor de Commonwealth-landen, op enkele uitzonderingen na, geen invoerrechten bestaan. Verscheidene Commonwealth-landbouwproducten worden op een preferentiebasis in Engeland ingevoerd. Over de landbouwpolitiek zal tijdens de onderhandelingen wel langdurig gesproken moeten worden. Over een mogelijke verzoening van de beide standpunten handelt het derde deel van de uitstekende P.E.P.-brochure. Het zal echter eerst binnen de Euromarkt zelf tot een verzoening van de diverse stromingen moeten komen, willen onderhandelingen met Engeland op dit gebied zin hebben.

Trouwens de houding van de Commonwealth-staten zal ook niet volkomen gelijk zijn, omdat hun belangen evenzeer uiteenlopen. Zo hebben Australië, Nieuw-Zeeland en Canada, die hoofdzakelijk gelijke producten als de E.E.G.-landen voortbrengen en die deze in zeer belangrijke hoeveelheden naar Engeland exporteren, een afkeer van Engelslands eventuele toetreden tot de E.E.G., omdat hun preferenties dan in ernstig gevaar komen. De Aziatische en Afrikaanse landen daarentegen zien hun afzetmogelijk-

heden in Europa van koffie, thee e.d. groeien, wanneer het Verenigd Koninkrijk tot de Gemeenschap zou toetreden. Hierop heeft *Dr. Herbert Schneider* („*Die Haltung der Commonwealth-Länder zur europäischen Integration*” in „*Europa Archiv*”, 10 mei 1961, blz. 219 e.v.) al gewezen, waarbij hij bovendien stelde, dat de Afro-Aziatische Staten van het Gemeenbest ook op andere gronden Engelslands toetreding zouden bepleiten. Behalve over hun exportpositie in Europa, waren zij bezorgd over het feit, dat de uit de E.E.G. komende kapitaalstroom voor een onevenredig groot gedeelte naar de geassocieerde landen zou gaan.

De associatie van de vele, zelfstandig geworden, Afrikaanse Staten met de E.E.G. levert een zeer complex vraagstuk, waarover langzamerhand een heftige discussie op gang komt. Voor hen, die zich willen oriënteren omtrent het huidige regime, zoals door het Verdrag en de toepassingsovereenkomst vastgesteld, heeft het „*Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiek Recht*” de tekst van een lezing gepubliceerd („*De overzeese gebieden en de E.E.G.*”; nummer januari-februari 1961, blz. 7-14), die vorig jaar door de Permanente Vertegenwoordiger van België bij de E.E.G., *J. van der Meulen*, werd gehouden. Van de vele publikaties hierover noemen wij verder *J. Nodransi* („*Avenir de l'Association avec les pays d'Outre-mer*” in „*Revue du Marché Commun*”, april 1961, blz. 162-166), die voorop stelt dat de associatie met de Afrikaanse landen beslist geen koloniale inslag heeft. Wat er ook onder kolonialisme mag worden verstaan, de associatie zal in de toekomst — de huidige overeenkomst loopt in 1962 af — in een sfeer van samenwerking tussen schenkers en begiftigden moeten geschieden en niet in een sfeer van liefdadigheid. Daarvoor is het volgens Nodransi van belang, dat men tot een multilateraal akkoord komt, dat voor alle landen in beginsel openstaat en dat deze Staten tevens de mogelijkheid laat ook van andere kanten hulp te ontvangen. *Dr. D. Mitzka* („*Probleme der Assozierung Afrikanischer Staaten mit der E.W.G.*” in „*Europäische Wirtschaft*” 1961, blz. 205-208) stelt voor de toekomst na 1962 een Afrikaanse Vrijhandelszone voor, die in overeenstemming zou zijn met de G.A.T.T.-voorschriften en rekening zou houden met de bestaande Commonwealth-preferenties. De financiële steun zou niet slechts de huidige vorm van schenkingen omvatten, maar ook leningen op gemakkelijke voorwaarden, benevens bankkredieten. Ten derde acht Mitzka stabilisatie van de grondstoffenprijzen van groot gewicht.

Verder zouden wij uit de veelheid aan literatuur een uitvoerig overzicht willen vermelden over structuur en werkwijze van het „*Fonds de développement de la C.E.E. pour les pays et territoires d'outre-mer*” door een anonieme auteur („*Revue juridique et politique d'outre-mer*”, januari-maart 1961, blz. 3-38), waarin achtereenvolgens worden besproken de bevoegdheden van de organen van de Gemeenschap met betrekking tot het Fonds, de algemene beginselen die aan de werkwijze ten grondslag liggen, de technische aspecten van de werkwijze en de praktische resultaten van het Fonds. Aan het einde gaat de auteur nog in op de te langzame behandeling van de projecten en op de consequenties van het feit, dat de meeste geassocieerde gebieden onafhankelijke staten zijn geworden, terwijl ook de voorstellen tot versnelling van de aan de associatie verbonden maatregelen, die uit het Verdrag voortvloeien, aan de orde worden gesteld. Hoewel de aandacht hierbij geheel gericht schijnt op de Afrikaanse landen, voelen enige Zuidamerikaanse Staten zich ook, volgens *H. Marsan*

(„La Communauté économique européenne et la coopération avec l'Amérique-Latine" in „Revue du Marché Commun", no. 35 blz. 139-145), ten opzichte van de Gemeenschap onvoldoende ontwikkeld. Men schijnt daar discriminatie bij de kredietverlening op lange termijn te vrezen. Ook in dit artikel wordt weer gepleit voor samenwerking op multilaterale basis tussen de Zes en enige Staten van Zuid-Amerika.

Tenslotte zij hier nog een laatste opstel over associatie en ontwikkelingshulp vermeld, en wel dat van *Norbert Welter* („Griekenland und die europäische Integration" in „Europa Archiv", 10 augustus 1961, blz. 417-427), die het op 9 juli jl. gesloten associatieverdrag van Griekenland met de E.E.G. onder de loep neemt en blijkens de ondertitel: „Die Assozierung Griechenlands mit der E.W.G. als Beispiel europäischer Entwicklungshilfe" daarbij sterk de nadruk legt op de ontwikkelingshulp, die Griekenland wordt verleend.

De Stichting Verkeerswetenschappelijk Centrum heeft een uitvoerige studie over het vervoer gepubliceerd van de hand van *Dr. J. P. B. Tissot van Patot* en *Mr. Th. E. Rueb*: „De navolging van de Amerikaanse vervoerspolitiek en van de Interstate Commerce Commission in de Europese Gemeenschappen" (250 blz.). De eerste auteur verzorgde het vervoerseconomische deel van de studie, de tweede het juridische. Eerst wordt de structuur van het Amerikaanse vervoerswezen vergeleken met die der Lid-Staten van de Europese Gemeenschappen; daarna volgt een vergelijking van de staatsrechtelijke organisatie van de Amerikaanse en Europese Gemeenschappen, waarin het karakter van de Interstate Commerce Commission ter vergelijking naast dat van de organen van de Europese Gemeenschappen wordt gezet. Vervolgens komt men aan hoofdstukken, waarin de vervoerspolitiek van de afzonderlijke Lid-Staten met de federale vervoerspolitiek der Verenigde Staten wordt vergeleken, waarbij natuurlijk duidelijk uitkomt, dat in Europa een grote verscheidenheid in politiek bestaat, afhankelijk van de zienswijze in de onderscheiden Staten. Tenslotte wordt de kernvraag behandeld in hoeverre de Amerikaanse vervoerspolitiek en de organisatie daarvan in de Europese Gemeenschappen zou moeten en kunnen worden nagevolgd. De organen van de Europese Gemeenschappen, die de vervoerspolitiek zouden moeten voeren, de Hoge Autoriteit en de Europese Commissie, zijn niet met de zelfde vergaande bevoegdheden uitgerust als de I.C.C. in de Verenigde Staten op dit terrein. Uiteindelijk komen de schrijvers op verschil-

lende gronden tot de slotsom, dat een navolging, als in de titel van het boek bedoeld, niet mogelijk zal zijn. Belangrijk daarvoor is, dat de Amerikaanse I.C.C. niet slechts bestuursorgaan is, maar tevens als rechter optreedt en aan geringe politieke controle is onderworpen.

Het vervoersmemorandum wordt door *L. Schaus*, lid van de Europese Commissie („La politique commune des transports") in „Revue du Marché Commun", 1961, blz. 133-135), toegelicht in enige bladzijden. Na de noodzaak van een gemeenschappelijke vervoerspolitiek te hebben besproken, gaat hij nader in op de concurrentie, die door een vrij verkeer van transportdiensten moet worden bewerkstelligd. De gedachten van de Commissie hierover, die wij ook terugvinden in een niet-gesigneerd artikel: „Gesundes Wettbewerbssystem auch im Verkehr" in „Europäische Wirtschaft", 1961, blz. 219-222), worden soms heftig gekritiseerd. Zo schrijft *H.H.* („E.W.G. kontra deutsche Verkehrspolitik" in „Europäische Wirtschaft", 1961, blz. 222-223), dat de plannen van de Europese Commissie niet stroken met de nationaal gevoerde politiek en dat in de voorstellen een, door de Commissie overigens erkende, tegenstrijdigheid ligt besloten, nl. waar wordt gestreefd naar meer vrije mededinging zonder eliminering van de geheime tariefafspraken. Door noch het zee- en luchtverkeer noch het vraagstuk van de oliepijpleidingen aan te snijden, is de voorgestane oplossing van de vervoersvragen slechts een gedeeltelijke, hoewel de criticus zelf inziet, dat men met een alle onderdelen van de vervoersproblematiek betreffend voorstel nog veel meer strijdpunten zou raken.

Zolang omstreden is, in hoeverre de vrije concurrentie in het vervoer een rol moet spelen, blijft de vraag aan de orde of de mededingingsregels voor ondernemingen in het E.E.G.-Verdrag ook toepasselijk zijn op het vervoer in de Gemeenschap. Naar *H. Weyer* („Gelten die Wettbewerbsbestimmungen des E.W.G.-Vertrages auch für den Verkehr?" in „Wirtschaft und Wettbewerb", 1961, blz. 11-18) opmerkt, wordt deze vraag nog altijd verschillend beantwoord. In tegenstelling tot de landbouw is dit in het Verdrag niet uitdrukkelijk geregeld. Na de argumenten voor en tegen grondig afgewogen te hebben, komt *Weyer* tot de slotsom, dat deze mededingingsbepalingen in beginsel ook voor vervoersondernemingen gelden, maar dat de toepassingsmogelijkheden door de bijzondere bepalingen van het Verdrag zelf dan wel door het Verdrag mogelijk gemaakt, zeer beperkt zijn.

EUROPA-INSTITUUT
van de Universiteit van Amsterdam.

EUROPA-INSTITUUT
van de Rijksuniversiteit te Leiden.

INGEZONDEN STUK

Waardevastе bedrijfspensioenen, A.O.W. en bezitsvorming

Dr. P. J. van der Burg te Aalst-Waalre schrijft ons:

Bij het commentaar van de heer C. P. A. Bakker op het S.-E.R.-advies inzake waardevastе pensioenen, onder bovenstaande titel gepubliceerd in „E.-S.B." van 20 september jl., veroorloof ik mij een enkele kanttekening te plaatsen.

Van de drie door de S.-E.R. aangegeven wegen, zo zegt de heer Bakker, zijn er voor de praktijk slechts twee van belang. De derde mogelijkheid, die der belegging in indexobligaties, heeft volgens hem geen praktische betekenis; een uitspraak die men zonder bezwaar kan onderschrijven.

Wat de eerste, de door de S.-E.R.-minderheid bepleite methode van verbeterde toepassing van het kapitaal-dekkingsstelsel betreft, toont de heer Bakker zich niet zonder reden uiterst sceptisch. Zijn uitspraak dat dit soort aanvullende voorzieningen slechts van minimale betekenis kan zijn, terwijl de uitwerking met veel vertraging gepaard gaat, kan niet slechts worden onderschreven doch men kan verder gaan door te stellen, dat deze aan het bedoelde voorstel nog teveel eer betoont. De bewuste S.-E.R.-minderheid wenst namelijk met behulp van het kapitaal-dekkingsstelsel geen waardevastheid te *garanderen*, maar deze slechts

zo goed mogelijk te benaderen (onder andere door betrokkenen *teveel* premie te laten betalen). De bedoelde methode biedt dus eigenlijk helemaal geen oplossing.

De tweede mogelijkheid, de door de S.-E.R.-meerderheid aanbevolen instelling van een overkoepelend vereveningsfonds op basis van het omslagstelsel, wordt door de heer Bakker terzijde geschoven met de opmerking dat zulk een fonds „duur” zou zijn (hetgeen door de S.-E.R. wordt ontkend) en dat een bevredigende werking alleen kan worden verkregen bij een voldoende draagvlak, dat in de Nederlandse verhoudingen vermoedelijk niet anders zal kunnen worden bereikt dan door een wettelijke regeling. Wanneer ik mijn oordeel t.a.v. deze opmerking nog even opschort en het betoog van de heer Bakker verder op de voet volg blijkt hij het niet verwonderlijk te vinden dat de S.-E.R.-meerderheid met het alternatief kwam de A.O.W. te verhogen. Vooropgesteld dat het hier geenszins gaat om een alternatief maar dat het S.-E.R.-rapport duidelijk spreekt van een *aanvullende* of enige regeling, blijkt de heer Bakker de aan deze A.O.W.-verhoging verbonden kosten echter weer te hoog te vinden. Zodoende blijft er niets over van het S.-E.R.-rapport en resteert slechts een door de heer Bakker zelf uitgedacht systeem.

Om de uitkeringen krachtens de A.O.W. te verdubbelen en toch een redelijk premiepercentage te handhaven, zo stelt hij, zouden deze moeten worden opgeschort tot 70-jarige leeftijd. Voorwaar het ei van Columbus. Vooral als men de lijn doortrekt en de uitkeringen bijv. tot 85-jarige leeftijd opschort (om van algehele afschaffing maar niet te spreken).

Indien men zijn gedachte zou aanvaarden, zo redeneert de heer Bakker verder, zou een overgangperiode (in zijn voorbeeld tussen 65 en 70 jaar) ontstaan, die bijzonder geschikt zou zijn voor ($2\frac{1}{2} \times$ zo hoge) aanvullende voorzieningen door middel van bedrijfspensioenfondsen, want — ik citeer letterlijk — „op deze wijze vermindert voor de bedrijfspensioenfondsen de noodzaak om waarde vaste pensioenen te geven, omdat de periode waarover de pensioenen worden uitgekeerd zo sterk wordt ingekrompen, dat het risico van waardedaling van het geld tot op een derde wordt teruggebracht vergeleken bij levenslange pensioenen”.

Het is te mooi om waar te zijn! De kosten van de met 100 pCt. verhoogde A.O.W. verminderen, de uitkeringen van de bedrijfspensioenfondsen worden tot het $2\frac{1}{2}$ -voudige opgevoerd en de behoefte aan waarde vastheid van de bedrijfspensioenen neemt af. Waar schuilt de fout?

In de eerste plaats lijkt het of de heer Bakker zich onvol-

doende rekenschap heeft gegeven van het feit, dat weliswaar de uitkeringen van A.O.W. en bedrijfspensioenfondsen stijgen, doch dat deze niet meer *tezelfder tijd* worden getoucheerd zodat in beginsel voor betrokkenen geen cent extra beschikbaar komt en alles bij het oude blijft.

In de tweede plaats heeft de heer Bakker blijkbaar niet stil gestaan bij het feit, dat de gehele Nederlandse bevolking recht heeft op A.O.W.-uitkering doch dat slechts een klein deel (t.w. ruim 1 miljoen mensen) op een uitkering van bedrijfspensioenfondsen aanspraak kan maken. Een opschorting van de A.O.W. zou dus slechts voor relatief weinigen door de voorgestelde verhoging van de uitkeringen der fondsen worden gecompenseerd doch zou voor de massa een hernieuwd maatschappelijk hulpbetoon betekenen — en dat kost ook geld! Premieverlaging en belastingverhoging gaan dan hand in hand.

In de derde plaats heeft de heer Bakker er niet aan gedacht dat weliswaar het gevaar van waardedaling van de reeds tot uitkering komende bedrijfspensioenen wordt verminderd, doch dat het veel grotere gevaar der waardedaling van de potentiële pensioenen (de ontwaarding dus van het met behulp der gestorte premies gekweekte vermogen en de daarop toegeslagen opbrengst) onverminderd blijft bestaan. De periode van premiebetaling wordt namelijk niet bekort.

Zo blijkt dan het systeem-Bakker, waarvan de auteur zegt dat het voor variatie vatbaar is (men kan, naar zijn mening, de mensen tussen 65 en 70 jaar bijv. nog twee of drie dagen per week laten werken), helaas geen oplossing te bieden.

Terugkomende op het door de heer Bakker onder verwijzing naar de noodzaak ener wettelijke regeling terzijde geschoven standpunt van de S.-E.R.-meerderheid zou ik de vraag willen stellen: „Is er iets tegen zo'n wettelijke regeling indien daardoor — en zulks staat inderdaad als een paal boven water — voldoende draagvlak voor een in te stellen overkoepelend vereveningsfonds wordt gevormd om een bevredigende werking van het omslagstelsel te garanderen?”

De vraag stellen is deze beantwoorden. In het licht van de dwingende noodzaak zo spoedig mogelijk tot (gedifferentieerde) waarde vaste bedrijfs- en ondernemingspensioenen te komen kan daartegen geen zwaarwegend argument worden ingebracht. *Een opvolging van het door de S.-E.R. gegeven advies is dan ook dringend geboden; het onverwijd treffen van de desbetreffende wettelijke regelingen vormt een gebiedende eis.*

NASCHRIFT

De kanttekeningen van Dr. P. J. van der Burg bij mijn commentaar op het S.-E.R.-advies inzake waarde vaste bedrijfspensioenen bieden mij de gelegenheid op enkele punten nader in te gaan.

1. Dat ik de gedachte aan een overkoepelend vereveningsfonds op basis van het omslagstelsel meende te te moeten afwijzen geschiedde in hoofdzaak omdat ik de oplossing met behulp van de A.O.W. aantrekkelijker vond (eenvoudig, weinig administratiekosten, grootst denkbare werkingssfeer, grootst mogelijke draagvlak en zekerheid).

2. Verhoging van de A.O.W.-uitkering vraagt een verhoging van de premie. Zonder premieverhoging kan een verhoging van de A.O.W.-uitkering bereikt worden, indien men de uitkering later laat ingaan. Hoewel ik gepleit heb

voor de tweede methode van verhoging wil ik gaarne verklaren, dat ik tegen de eerste methode geen bezwaar heb. Wel heb ik gemeend te moeten waarschuwen voor het feit dat de premies ook zonder verhoging geleidelijk hoger worden.

3. Mijn voorstel om door uitstel van de ingangsdatum van de A.O.W.-uitkering tot een verhoging te komen heft het bezwaar van het niet-waarde vast zijn der bedrijfspensioenen niet op, doch het komt wel tegemoet aan het bezwaar dat de premie voor de A.O.W. bij verhoging zonder uitstel te hoog kan worden.

4. Het voorstel van opschorting van de uitkering is niet nieuw. Op basis van vrijwilligheid is het thans reeds mogelijk. Overigens zal het ook de heer Van der Burg

niet onbekend zijn dat men in enkele landen de algemene ouderdomsvoorziening op een hoger niveau dan dat van de A.O.W. heeft gebracht door de ingangsdatum van de uitkering later te stellen dan de 65-jarige leeftijd. Ik heb uitstel tot 70 jaar met een verhoging van 100 pCt. als een *voorbeeld* genoemd. Ik had even goed kunnen uitgaan van uitstel tot 67 of 68 jaar met een verhoging van 100 pCt., doch hieraan is de consequentie van premieverhoging verbonden.

5. In navolging van de praktijk heb ik primair gedacht aan de gevolgen van geldontwaarding voor de pensioentrekkingen, d.w.z. voor de periode welke ligt na de ingangsdatum van het pensioen. In deze periode wordt de geldontwaarding bij gelijkblijvende pensioenen *direct* gevoeld. Het is stellig waar dat de geldontwaarding ook in de periode vóór de ingangsdatum van het pensioen werkt. Ik kan dit echter niet een „veel groter gevaar” noemen. In de praktijk is men er zich wel voldoende van bewust dat men een pensioen opbouwt en dat dit altijd anders uitvalt dan men a priori kan berekenen. Ik kan een dergelijke toestand geen groot gevaar noemen, omdat de onzekere — of zo men wil minder goede — uitkomst voor een belangrijk deel *voorzienbaar* is, behoudens in het geval van calamiteiten dat hier niet ter zake is. Een overeenkomstige situatie ziet men bij het verzekeringswezen. Elke goede verzekeringsagent zal een kandidaat-verzekeringnemer bij het sluiten van een kapitaalverzekering tot dekking van begrafeniskosten adviseren de verzekerde som hoger vast te stellen dan op het moment van afsluiten der verzekering nodig is om aldus het onvermijdelijke risico van stijgende kosten op te vangen. Het gaat m.i. niet zozeer om het ontgaan van het bezwaar, als wel om het tijdig onderkennen daarvan.

6. Als men de uitkeringen van de bedrijfspensioenfondsen niet boven de A.O.W.-uitkering geeft, doch daarvóór en daarbij uitgaat van een geleidelijke geldontwaarding, ziet men duidelijk dat de geldontwaarding de genietters van bedrijfspensioenen minder treft.

7. Het uitstel van de A.O.W.-uitkering met een beperkte tijd behoeft geenszins te leiden tot een massale uitbreiding van maatschappelijk hulpbetoon aan degenen die geen aanspraken op bedrijfspensioenen kunnen doen gelden. Nog afgezien van het feit, dat velen door het verrichten van werkzaamheden voor zichzelf kunnen zorgen, ziet de heer Van der Burg toch niet over het hoofd dat er ook nog *ondernemingspensioenen* zijn en dat er, gelukkig, zeer velen zijn die zich door middel van sparen en kapitaalverzekeringen op een oude dag voorbereiden. Dit middel blijft zeker niet beperkt tot degenen die meer verdienen dan de geschoolde arbeider. De heer Van der Burg onderschat het verantwoordelijkheidsbesef dat in het Nederlandse volk leeft.

8. Wanneer de heer Van der Burg tenslotte uitroept: is er iets tegen een wettelijke regeling voor een overkoepelend fonds?, zou ik kunnen antwoorden: heel veel. De lezer oordele zelf. Een dergelijke regeling omvat niet de gehele bevolking, zelfs niet de gehele arbeidende bevolking. Zij is moeilijk uitvoerbaar. Zij voegt geen enkele waarde toe aan hetgeen reeds bestaat. Het nuttig effect is niet groter dan daarvoor aan middelen wordt opgebracht; het is zelfs kleiner omdat de uitvoering niet onbelangrijke administratiekosten vraagt. Zij ondermijnt verder vele bestaande particuliere regelingen en vermindert de mogelijkheid en de bereidheid van werkgevers om zelf iets extra te doen, zodat het nog twijfelachtig is of de gepensioneerde erop vooruitgaat.

N'en déplaise de heer Van der Burg blijf ik voorshands de voorkeur geven aan een oplossing binnen het raam van de A.O.W.

Utrecht.

C. P. A. BAKKER.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

Nederlands-Belgische Economisten Ontmoeting

De Nederlands-Belgische Vereniging te Rotterdam organiseert, in samenwerking met het Comité-Benelux, op 13 oktober a.s. aan de Nederlandsche Economische Hoogeschool te Rotterdam een Belgische dag. Aan de ontmoeting wordt o.a. deelgenomen door een dertigtal studenten van de Gentse Universiteit.

Programma:

- 11.15 uur Prof. H. W. Lambers, Rector-Magnificus van de Nederlandsche Economische Hoogeschool te Rotterdam, verwelkomt. Opening door Zijne Excellentie Baron van der Straten-Waillet, Ambassadeur van België.
- 11.30 uur Voordracht door Prof. Dr. P. Lambrechts, Rector van de Universiteit te Gent: „Het Belgische Hoger Onderwijs, nu”. Gelegenheid tot discussie.
- 13.00-15.00 uur Lunchpauze. De Gentse studenten maken tezamen met Rotterdamse collega's een rondvaart door de haven.
- 15.00 uur Lezing door Prof. L. H. Dupriez, Institut de Recherches Economiques, Sociales et Politiques: „De Belgische economie en de economische integratie”. Gelegenheid tot discussie.
- 16.00 uur Sluiting door Drs. W. Werner, Voorzitter van de Nederlands-Belgische Vereniging te Rotterdam.

Opgave voor deelneming te richten aan de Secretaris, der Nederlands-Belgische Vereniging te Rotterdam, p.a. Van Vollenhovenstraat 36-40, Rotterdam-2.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De Minister van Financiën heeft, omdat hij in deze tijd van het jaar door het opleggen van zeer omvangrijke voorlopige heffingen in de vennootschapsbelasting het normale beloop van de geldmarkt stoort, De Nederlandsche Bank heel wat werk bezorgd om de zaak weer enigszins recht te trekken. Nadat de speciale discontofaciliteit en de stallingsmogelijkheid van schatkistpapier in de periode van 22 tot 27 september de banken zoveel lucht hadden gegeven, dat zij de septemberultimo zonder kleerscheuren en zelfs zonder een beroep op de normale methoden van kredietverlening en eveneens zonder repatriëring van buitenlandse geldmarktuitzettingen doch ten koste van een aanmerkelijk te hoge kasreserve konden doorkomen, was in de afgelopen week het opnieuw nodig transacties met beding van wederinkoop af te sluiten, om het evenwicht op de markt te benaderen. Met dit middel kan echter niet lang worden doorgegaan omdat het voor deze affaires benodigde schatkistpapier in de portefeuille schaars begint te worden. Toch mag men aannemen, dat er tot aan de sluiting van de stallingsmogelijkheid op 6 oktober

nog enige honderden miljoenen aan papier naar de Bank is gebracht. Het is een voor de banken minder aangename complicatie, dat het buitenland bezig schijnt te zijn het in ons land ondergebracht zwervkapitaal terug te trekken. Niet onwaarschijnlijk acht men de positie van het pond dermate versterkt, dat men nog even wil profiteren van de hoge, overigens reeds dalende, rentestand in Londen. Ondanks een terugvloeiing van bankpapier en de steun van De Nederlandsche Bank blijft de markt hierdoor krap en liggen de kassen der banken ver onder het verplicht minimum.

Kapitaalmarkt.

Sabena is de eerste buitenlandse onderneming, die na de heropening van de Nederlandse kapitaalmarkt voor

buitenlandse guldenleningen met een emissie komt. Het gaat om een 20-jarige lening tegen $4\frac{3}{4}$ pCt. tegen een koers van 99 pCt. Deze lening treedt in concurrentie met het in de afgelopen week gekomen en volgende week ter markt komende papier, nl. de geïntroduceerde Lockheed Aircraft Corp., de aandelenemissies van Twentsche Kabelfabriek en Key en Kramer, de aangekondigde emissie van converteerbare obligaties Proost en Brandt en vanzelfsprekend met reeds uitstaande, vergelijkbare effecten, in het bijzonder de K.L.M.-lening.

Het bedrag van de uitgaven van pandbrieven is dit jaar tot nu toe achter gebleven bij dezelfde periode van vorig jaar. In januari-augustus 1961 was het f. 69 mln., in het overeenkomstige tijdvak 1960 f. 106 mln. De bouwstop zal hiervoor wel de verklaring zijn.

Zelden hoort men iets over de activiteiten op de markt voor onderhandse leningen. Dat hier toch grote activiteit heerst, mag echter worden afgeleid uit het bericht, dat enkele dochters van Unilever tegen $4\frac{1}{2}$ pCt. contracten tot een bedrag van f. 130 mln. hebben afgesloten.

Waarschijnlijk als gevolg van de groeiende behoefte aan mengemeststoffen hebben B.P.M., Hoogovens via Mekog en Koninklijke Zout/Ketjen via Albatros tot een nauwe samenwerking besloten. Het is slechts één fase in de allereerste gang zijnde concentratiebeweging.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1960	H. & L. 1961	29 sept. 1961	6 okt. 1961
Algemeen	395	484 — 383	390	398
Intern. concerns	564	677 — 528	530	544
Industrie	329	437 — 331	360	365
Scheepvaart	176	223 — 174	190	192
Banken	220	251 — 218	227	229
Handel enz.	149	185 — 150	161	164

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 123,10	f. 107,70	f. 115,40
Philips G.B.	1.183 $\frac{3}{4}$	986	995
Unilever	785	771 $\frac{1}{2}$	793
Hoogovens, n.r.c.	789	832	839
A.K.U.	486 $\frac{1}{2}$	377	402
Kon. Ned. Zoutind., Ketjen ..	1.035	1.159	1.169
Zwanenberg-Organon	870	990	950
Rotterd. Droogdok	467	529	568
Robeco	f. 237	f. 243	f. 246,50
Amsterd. Bank	392	359	364 $\frac{3}{4}$

New York.

Dow Jones Industrials	616	701	708
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langl. staatsobl. a)	4,20	4,12	4,11
Aand.: internationalen a)	2,80		3,17
lokale a)	3,38		3,54
Disconto driemaands schatkist- papier	1,50	1 $\frac{1}{4}$	1 $\frac{3}{8}$

a) Bron: Veertiendaags beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

Bij de secretariaat afdeling Economische Aangelegenheden kan een

bedrijfseconomisch en administr.-organisatorisch geschoolde kracht

worden geplaatst, wiens taak voornamelijk zal bestaan in de behandeling - op adviserend niveau - van uiteenlopende aangelegenheden, samenhangende met het beheer van verschillende bedrijven en diensten der Gemeente.

Vereist: Doctoraal examen Economie of het accountantsdiploma (NIVA- of VAGA-lid), c.q. geslaagd zijn voor het onderdeel Administratieve Organisatie van het Accountantsdiploma, bovendien ruime praktische ervaring op bedrijfseconomisch en administratief-organisatorisch terrein in een zelfstandige werkring.

Salariëring en dienstverband nader overeen te komen.

Voor gehuwden is de verplaatsingskostenregeling van toepassing.

Sollicitaties te richten tot burgemeester en wethouders en te adresseren aan de chef van het bureau Personeelvoorziening, kamer 331, stadhuis, Rotterdam.

Inzending binnen 14 dagen onder no. 624.

OHRA

ziektekostenverzekering

Waarde vaste
Standaard- (gezins-)
Polis (fl. 320.- jaarpremie)

zijpendaalseweg 81 tel. 08300-24131

S.K.S. VOOR POSTBUS 114
VERTALINGEN AMSTERDAM

(Zie „E.-S.B.” No. 2295 dd. 17 juli 1961, pag. 716)

Efficiency

bespoedigt uw contacten met gegadigden.

Indien uw telefoonnummer in uw annonce moet worden opgenomen, vermeld dan tevens het

NETNUMMER

GROTE FINANCIËLE INSTELLING IN HET WESTEN DES LANDS

heeft plaats voor iemand met belangstelling voor en bij voorkeur ervaring in de toepassing van

MODERNE ADMINISTRATIEVE METHODEN

Na gebleken geschiktheid is na een ruime inwerkperiode plaatsing in een leidinggevende functie mogelijk.

Vereisten: Academische of daaraan gelijkgestelde opleiding, b.v. vergevorderde accountantsstudie.

Zakelijk inzicht.

Initiatief.

Leidinggevende kwaliteiten.

Leeftijd: tot 32 jaar.

- Zeer behoorlijk aanvangssalaris.
- Uitstekende pensioenregeling.

Brieven met ter zake dienende gegevens en vergezeld van recente pasfoto onder no. E.-S.B. 38-1, postbus 42, Schiedam.

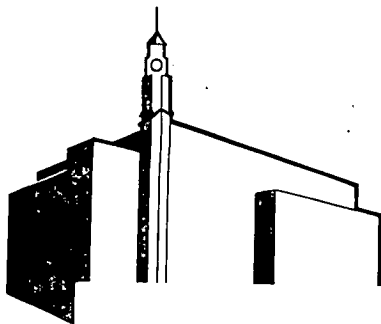

HOLLANDSCHE SOCIETEIT VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.

Hoofdkantoor Nederland:
 Herengracht 475, Amsterdam-C. tel. 221322

Head Office Canada:
 1130 Bay Street, Toronto 5

...meer dan anderhalve
 eeuw levensverzekering

Geconsolideerde maandstaat per 30 september 1961

(in miljoenen)

	vorig jaar	30 sept. 1961		vorig jaar	30 sept. 1961
Debet			Credit		
Kas, kassiers en daggeldleningen	169	167	Kapitaal	90	90
Ned. schatkistpapier	557	592	Reservefonds	54	59
Ander overheidspapier	110	31	3 pCt. Deposito-obligatiën per 1962 en Leningen Maat- schappij voor Middellang Crediet	86	104
Wissels	81	44	Deposito's op termijn	608	583
Bankiers in binnen- en buitenland	432	288	Crediteuren	1.529	1.663
Effecten en Syndicaten	58	100	Geaccepteerde wissels	38	32
Prolongatiën en voorschotten tegen effecten	99	112	Door derden geaccepteerd	--	--
Debiteuren	972	1.254	Overlopende saldi en andere rekeningen	99	99
Deelnemingen (incl. voorschotten)	26	42			
Gebouwen	P.M.	P.M.			
	2.504	2.630		2.504	2.630

AMSTERDAMSCHE BANK

in

op

Friesland kunt u bouwen

„Harlingen, Friesland's zeehaven, heeft enerzijds een goed achterland, anderzijds een gunstige ligging voor de zeevaart. Geen enkele Friese industrie is ver van een zeehaven verwijderd. Het aansluitend net van waterwegen maakt goedkoop transport tot diep in het land mogelijk. Kanalen ter lengte van 125 km zijn bevaarbaar voor schepen van 1000 ton en meer.”

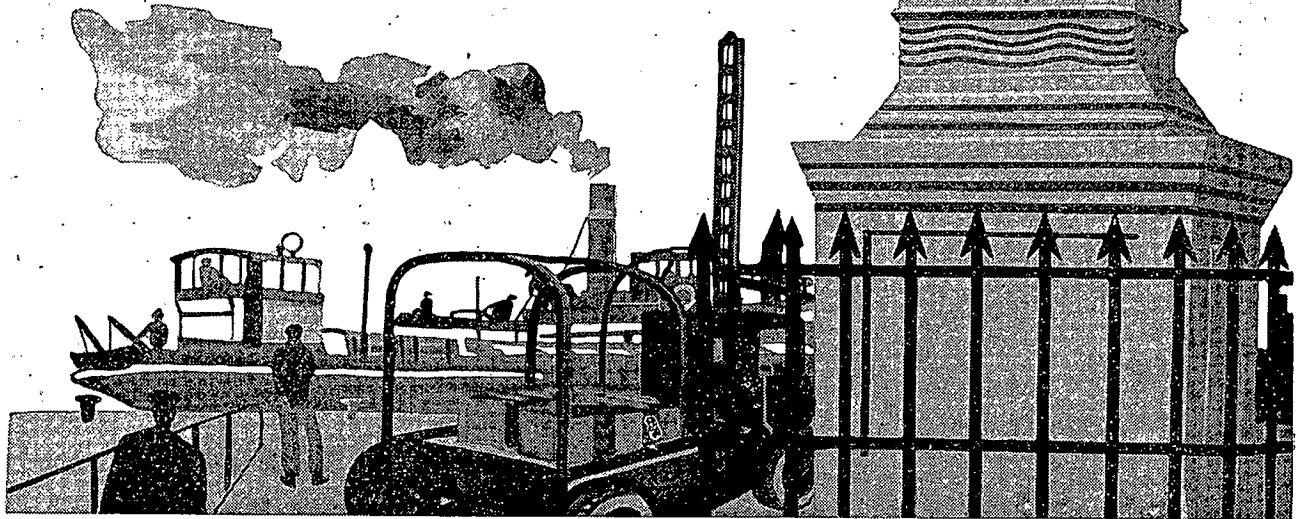
*de Heer J. D. Folkertsma,
voorzitter Kamer van
Koophandel in Friesland.*

Hier is ruimte, hier is achterland, hier is toekomst. De hard-groeiende Friese industrie verzekert een levendig-goederenverkeer.

Als u denkt over een nieuwe vestiging, denk dan aan Friesland!

Dit zijn de 11 kernen:

Bergum - Dokkum - Drachten - Harlingen - Heerenveen - Kootstertille (gem: Achtkarspelen) - Leeuwarden - Lemmer - Oosterwolde - Sneek - Wolvega.

Inlichtingen worden u verstrekt door:

de Industrialisatie-raad der Friese Kernen, Sophialaan 1, Leeuwarden, tel. (05100) 28144-28145

**COLLECTIEVE
PENSIOEN-VERZEKERING**

VACATURES

Bij de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam is ter versterking van de wetenschappelijke staf mogelijkheid tot plaatsing van een

DOCTORANDUS IN DE ECONOMIE MEESTER IN DE RECHTEN en

DOCTORANDUS VAN DE P.S.F., Sectie A.

De werkzaamheden van de staf liggen zowel op Europees, nationaal als stedelijk vlak. Voorkeur bestaat voor sollicitanten met een brede belangstelling voor praktische vraagstukken.

Gezocht wordt naar één medewerker met enkele jaren ervaring, en naar twee pas afgestudeerde medewerkers. Ook zij die binnenkort zullen afstuderen of in militaire dienst zijn kunnen solliciteren.

Brieven met vermelding van volledige personalia te richten aan de Kamer, Damrak 62A, Amsterdam-C. Telefonisch (nr. 6 33 93 - toestel 16) kan een afspraak worden gemaakt voor een oriënterend gesprek.

BELGISCHE NAAMLOZE VENNOOTSCHAP TOT EXPLOITATIE VAN HET LUCHTVERKEER (SABENA)

gevestigd te Brussel

UITGIFTE van
nominaal f 22.000.000,- 4³/₄ pct. 20-jarige obligaties
in stukken groot nominaal f 1000,- aan toonder,
waarvan rente en aflossing zijn gegarandeerd door de Belgische Staat.

Ondergetekenden berichten, dat zij de inschrijving op bovengenoemde obligaties openstellen op

MAANDAG 16 OCTOBER 1961,

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur,

bij hun kantoren te **Amsterdam, Rotterdam** en **'s-Gravenhage**, voor zover aldaar gevestigd,

tot de koers van 99 pct.,

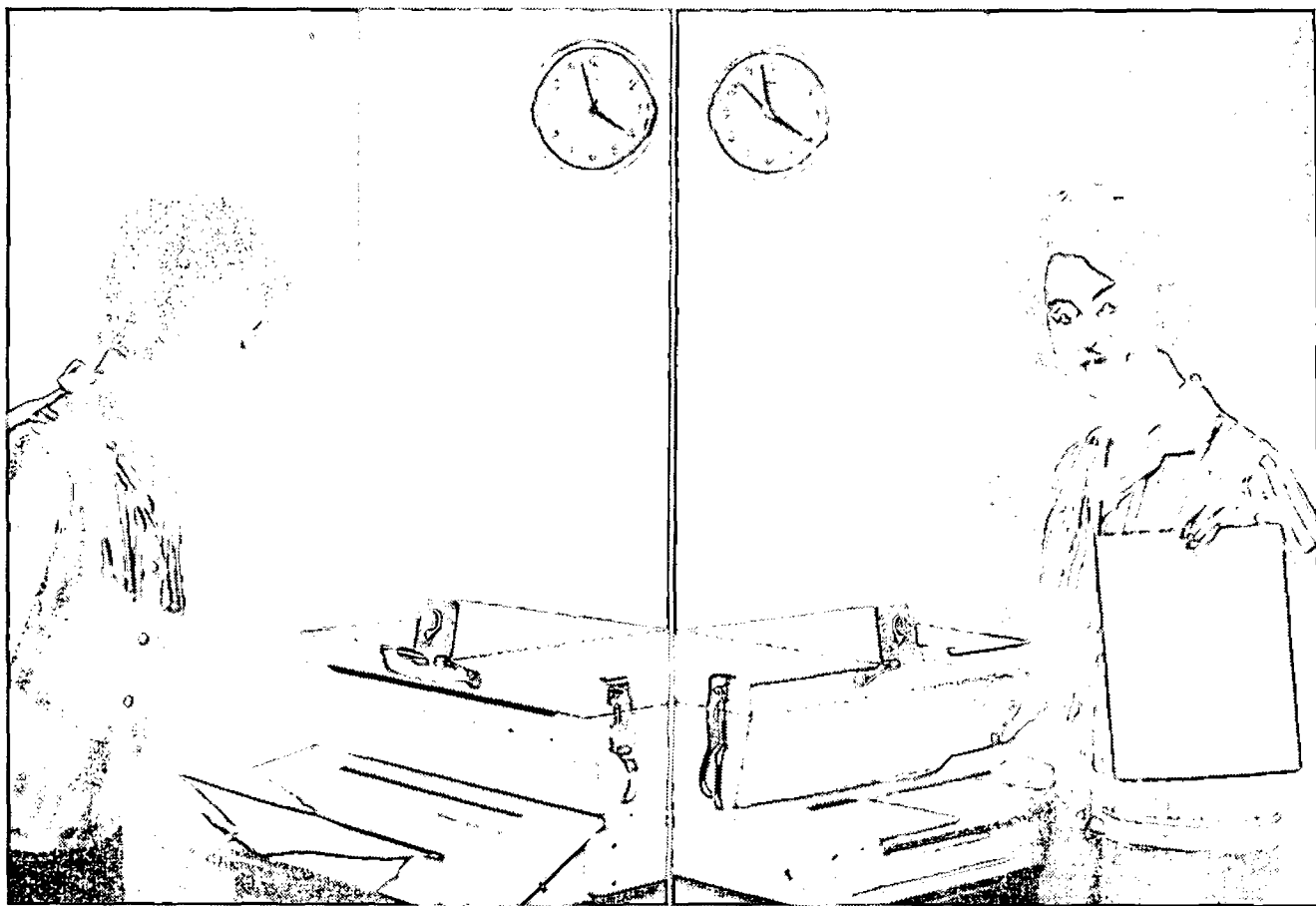
op de voorwaarden van het prospectus d.d. 6 oktober 1961.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten zijn verkrijgbaar bij de kantoren van inschrijving.

Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.
Amsterdamsche Bank N.V.
Banque de Paris et des Pays-Bas
De Twentsche Bank N.V.
Hope & Co.
R. Mees & Zoonen
Pierson, Heldring & Pierson
Rotterdamsche Bank N.V.

Amsterdam, 6 oktober 1961.
Rotterdam

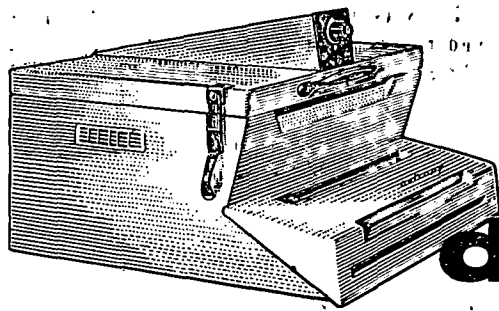
Sekonden-feest

Dat is het inderdaad voor deze typiste, nu het DALCOPY-apparaat haar het werk uit handen neemt. Het tijdrovende en soms ook nerveus-makende „overtikken” van belangrijke stukken is, dank zij het DALCOPY-systeem, een technisch „feest van sekonden” geworden. Geen inspanning meer, geen tijdnoed, geen nervositeit en dus ook geen misslagen. DALCOPY maakt met slechts één soort DALCOPY-papier - zonder donkere kamer! - feilloze fotokopieën van de meest uiteenlopende originelen. Telkens als deze typiste de haarscherpe kopie met voldoening bekijkt, noemt ze het DALCOPY-apparaat in gedachten haar „Tovermachine”!

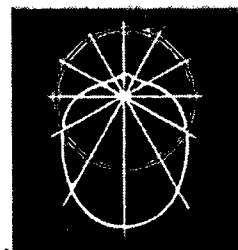
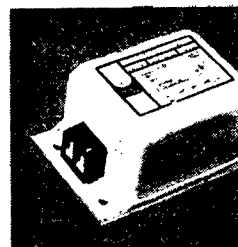
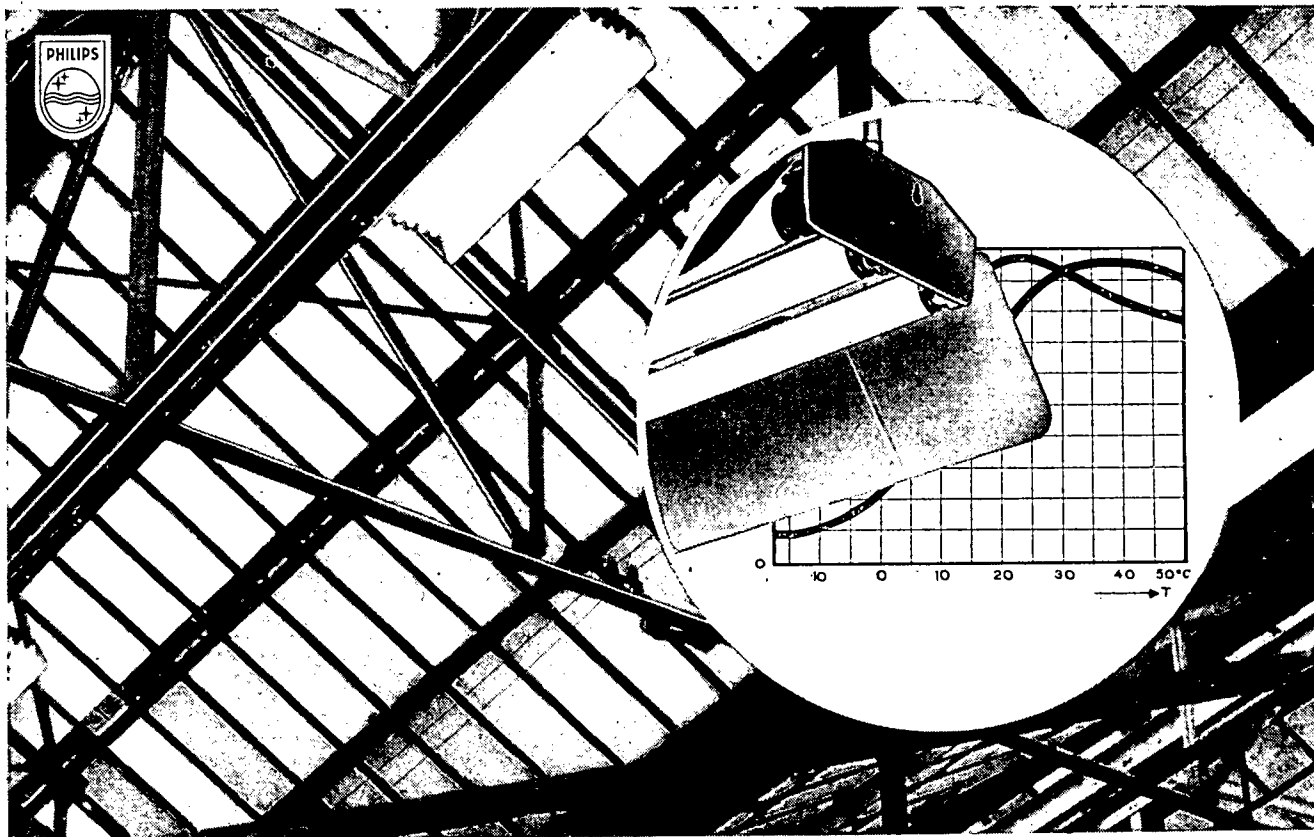
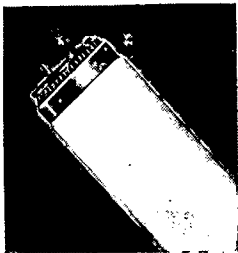
ENORME VOORDELEN VAN HET DALCOPY-APPARAAT:

Oersolide konstruktie - zeer eenvoudige bediening • „Direkte” kopieën in onbeperkte aantallen • Zowel enkel- als dubbelzijdig getypte of beschreven stukken zijn snel en feilloos te kopiëren • Heldere afschriften (ook van foto's), ongeacht kleur, inktsoort of vergeling • Geen installatie-kosten - wél volledige service • Een „kantoormeubel” dat past bij elk interieur.

dalcopY

NEDERLANDSCHE FOTOGRAFISCHE INDUSTRIE N.V. SOESTDUINEN TEL.(02955) 2600-4951

Betrouwbare verlichting. Het grote voordeel van een Philips 'TL' fluorescentieverlichtingsinstallatie is dat de gehele combinatie van onderdelen, zoals buizen, voorschakelapparaten en armaturen volledig op elkaar zijn afgestemd. Bij het ontwerpen van armaturen wordt door Philips rekening gehouden met de eigenschappen van buizen en apparaten met betrekking tot temperatuur, lichtverdeling en rendement. Nadere inlichtingen worden gaarne verstrekt door Philips Nederland n.v., Eindhoven.

PHILIPS VOOR LICHT

GLOEILAMPEN - 'TL' FLUORESCENTIELAMPEN - ARMATUREN - NEON

CENTRAAL BEHEER

VERZEKERINGEN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN

WET-RISICO

vereniging voor verzekering op onderlinge grondslag ten behoeve van haar leden tegen risico's van:

- a. w.a.-schade in de bedrijfsuitoefening aan derden toegebracht
- b. schade aan eigen motorrijtuigen en door deze aan derden toegebracht, w.a. dekking voor alle motorrijtuigen f. 500.000.- per gebeurtenis
- c. schade aan inzittenden van de eigen automobielen tengevolge van een ongeval

Aantrekkelijke tarieven en verzekeringsvoorwaarden. De besparing op de premie komt geheel ten bate van de leden. Naheffingen hebben nimmer plaats gehad. Goede service gewaarborgd. Duizenden grotere en kleinere ondernemingen, publiekrechtelijke lichamen en instellingen sloten zich reeds aan. Vraagt u eens inlichtingen. Zij worden u gaarne verstrekt.

Naast **WET-RISICO** kunnen voor u van belang zijn:

BRAND-RISICO

Brand- en bedrijfsschadeverzekering voor industriële en andere objecten.

MOLEST-RISICO

Molest- en stormverzekering.

VERVOER-RISICO

Transportverzekering van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

PENSIOEN-RISICO

Ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering van werknemers.

DIENSTVERLENING AAN HET BEDRIJFSLEVEN

VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE-C.E.A.

verricht administratieve werkzaamheden voor haar leden met behulp van elektronische apparatuur als loon-, voorraad- en debiteurenadministratie, facturering enz.

CENTRAAL
C.B.
BEHEER

BOS EN LOMMERPLANTSOEN 1 AMSTERDAM-W. TEL. 134971 - POSTBUS 8400

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTEN

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELO - HAARLEM

NMB-BELEGGENSBOEKJES

vormen voor de zakenman én voor de particulier een goede en veilige belegging van (tijdelijk) vrijkomende middelen.

PERSOONLIJKE LENINGEN

daarentegen bieden een goede mogelijkheid gelden te verkrijgen welke nodig zijn voor aanschaffingen in de particuliere sfeer.

Vraagt inlichtingen bij een van de 148 vestigingen in Nederland van de

**NEDERLANDSCHE
MIDDENSTANDBANK N.V.**

Hoofdkantoor: Amsterdam, Herengracht, 580

MB34

D. HUDIG & CO

Ao. 1825

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

ROTTERDAM

Telefoon (010) 13 08 00
Telex 2 11 03

Wijnhaven, 23
Postbus 518

VAN DER HOOP, OFFERS & ZOON

Ao. 1807

BANKIERS

ROTTERDAM

Telefoon 11 46 20
Telex 2 21 99

Westersingel 88
Postbus 502